

ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKY STŘEDNÍ MORAVY

Svazek 4

Keltské oppidum Staré Hradisko

Miloš Čizmář

Předchůdci autora ve výzkumu Starého Hradiska a tým i spoluvůrci této publikace. Nahoře F. Lipka s K. Snětinou před svou lékárnou, K. Snětina na obrazu O. Kubína, dole J. Böhmm (uprostřed) s J. Skutilem (vlevo) a J. Meduna při nivelaci.

ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKY STŘEDNÍ MORAVY

SWAZEK 4

Keltské oppidum Staré Hradisko

Miloš Čižmář

Číslo 10. vydání, 1980, 150 stran
Vydáno v rámci projektu: Archeologické památky střední Moravy

Na titulní straně obálky letecký pohled na oppidum od západu. Foto M. Bálek.

Na zadní straně obálky bronzová lidská hlavička, zakončující původně rukojeť meče.

© Miloš Čížmář, 2002

ISBN 80-85037-32-7

1. Úvod

Keltové jsou nejstarším historicky doloženým etnikem severně od Alp, jehož původní sídla ležela v jihozápadním Německu, východní Francii a přilehlé části Švýcarska. Z těchto území začali od 5. stol. př. n. l. postupně v několika vlnách pronikat do celé západní a střední Evropy. V období mezi 4. a 2. stol. př. n. l. se keltské kmeny dostaly přes Alpy do Itálie, osídlily její severní úrodné oblasti a kolem r. 387 př. n. l. dobyly dokonce samotný Řím. Po celá dvě století trvaly urputné boje, než se konečně Římanům podařilo Kelty porazit a ovládnout jejich předalpská území. Další proudy keltských válečníků směřovaly od 4. stol. př. n. l. přes Karpatskou kotlinu na Balkán, kde v samém srdci Řecka oblehly r. 279 př. n. l. Delfy a část z nich pronikla dokonce až do Malé Asie.

Přesto, že Keltové na dobu několika století obsadili značnou část evropského území od Atlantického oceánu až po Balkán, nedokázali vytvořit vlastní stát a účinně tak čelit tlaku Římanů z jihu a Germánů ze severu. Kolem poloviny posledního století starého letopočtu proto dochází ke zhroucení jejich moci v Evropě. Na svém postupu přinesli Keltové do nově obsazených oblastí kulturu, podle naleziště La Tène ve Švýcarsku nazvanou kulturou laténskou. Laténský styl archeologických památek převládl v druhé polovině posledního tisíciletí před změnou letopočtu ve velké části Evropy a v době svého největšího rozkvětu dokonce přesáhl hranice teritoriálního rozšíření keltských kmenů. Svými kontakty s vyspělým středomořským prostředím přinesli Keltové do tehdy barbarské oblasti severně Alp významné civilizační podněty a bez nadsázky lze říci, že v době laténské probíhal na našem území vrchol pravěkého vývoje.

V době největšího rozkvětu, ve 4. stol. př. n. l., obsadili Keltové nejúrodnější části našich zemí. Čechy obýval kmen Bójů, podle něhož nazvali germánští Markomani zemi Boiohaemum (země Bójů). Dalším keltským kmenem, jehož sídla lze hledat na našem území, byli Volkové – Tektoságové, kteří žili pravděpodobně na Moravě.

Z úrodných částí Moravy známe více než 150 pohřebišť a 300 sídlišť, jejichž archeologické objevy nám přispívají k osvětlení způsobu života starých Keltů. Výzkumy prokázaly existenci rozsáhlých osad i malých usedlostí. Tato skutečnost je ostatně doložena i v „Zápiscích o válce galské“ G.J. Caesara, popisujících podrobně život Keltů, kde jsou zmiňovány tři druhy keltských sídlišť – „oppida“ (opevněná sídliště), „vici“ (vesnice) a „aedificia privata“ (o samotě stojící dvorce).

Nejnápadnějším znakem keltské civilizace 2. a 1. století př. n. l. jsou velká opevněná sídelní centra, která nazýváme po vzoru Caesarově oppidy. Tato sídliště výrazně městského charakteru byla zakládána v celé Kelty osídlené Evropě jako centra řemeslné činnosti a dálkového obchodu. Měla patrně i funkci správní a snad

přerušen, což by mohlo spolu s terénní konfigurací naznačovat existenci vchodu. V nejsevernější části oppida mění val opět svůj průběh, lomí se v pravém úhlu a směřuje po severním obvodu lokality téměř rovně v délce asi 900 metrů na východ. Tam, na konci ostrožny se pak obrací v ostrém úhlu k jihozápadu a dosahuje po asi 140 metrech přerušení, které je vytvořeno východní bránou. Od ní obvodový val pokračuje dál ve stejném, asi 220 metrů dlouhém směru, kde se však posléze pravouhle lomí a val ohraničuje jižní obvod oppida. V této části, v délce asi 320 metrů je doplněn 10 metrů širokou terasou, jež se pak obloukovitě stáčí a po 340 metrech dosahuje jihozápadní brány oppida, nacházející se ve vyústění žlebu. Ten spadá do jižního údolí, kde na něho navazuje příčný západní val. Celkem obvodový val měří přibližně 2770 metrů a ohraničuje plochu o výměře asi 37 ha.

Oppidum bylo dále členěno vnitřním opevněním na tři části. V západní části u jižního rohu lokality začíná příčný val, který probíhá asi 90 metrů severozápadním směrem, lomí se a táhne se dále asi 130 metrů na sever. Pak mění opět svůj směr na severovýchod a po asi 110 metrech končí u vnitřní brány. Severně od ní, směrem k severovýchodu se táhne val v délce asi 210 metrů a připojuje se k obvodovému valu na severní straně oppida. Vnitřní val o celkové délce asi 540 m dělí oppidum na západní předhradí o ploše 13,5 ha a centrální zvýšenou část o rozloze 23,5 ha, s nejvyšším místem lokality, nacházejícím se v nadmořské výšce 541 metrů. Mezi bránou a severním obvodovým valem vybíhající trojúhelníkovitý výběžek je přepažen asi 120 metrů dlouhým valem, čímž je vytvořeno malé, jeden hektar rozsáhlé východní předhradí.

Lokalita je zalesněna pouze ve východní části a na severních svazích, vnitřní areál byl do 70. let minulého století zemědělsky obděláván jako pole, poté až do současnosti je zatravněn a využíván jako pastviny.

3. Historie výzkumů

Zájem o Staré Hradisko a jeho nálezy mají již velmi bohatou historii. Na znalost opevnění keltského oppida nepřímo ukazuje samotný název obce Malé Hradisko, která se v pramenech poprvé uvádí pod názvem Hradystko již roku 1408. Nejstarší historická zpráva o vlastní lokalitě ovšem pochází až z počátku 16. století, kdy roku 1519 je v zemských deskách olomouckého kraje uveden zápis: „Ladislav z Boskovic, nejvyšší komorník markrabství moravského, Jakubovi z Šarova a jeho erbům kus lesu, kteráž byl k Vícovu, pod Oklikvami po hranice boskovské a po cestu, kteráž jde od Lipové k Stínavě, po Črtů Hrádek a horu Kadidlnú a po žleb Řendov až na pole hradiské a po Malochovec po hranice boskovské, ve dcky vkládám a vpisují.“ Z této zprávy je zřejmé, že Staré Hradisko bylo nazýváno horou Kadidlnou, jejíž název tak nepřímo dokládá tehdejší znalost nálezů jantaru. Roku 1552 přední moravský humanista, olomoucký biskup Dubravius se zmiňuje o nálezech myrhy (jantaru), nalézané „in loco, cui Gradisco nomen...“ (v místě, které se nazývá Hradisko). Tuto Dubraviovu zprávu o nálezech myrhy – jantaru opakovala pak řada autorů. V práci brněnského lékaře Tomáše Jordána z Klausenburgu z roku 1580 je uvedeno: „Nebo ty drobtý a hrudky kteréž se okolo Prostějowa na zboží Panuov Ssárowců w Potocých zbijragij s kterýchž k kaděnjí zwłásstě pak Kněžij žádostiwij gsau a ge za dosti drahé penijze kupugija za Myrrhu se prodáwagij nic giného negsau než pauhá Pryskyřice“ Roku 1579 do českého vydání knihy J. B. Aubana vložil překladatel Jan Mirotický z Mirotic kapitolu, v níž mimo jiné píše: „...a w prawdě gest se čemu diwiti, že se nacházý na Morawě kadidlo y také mirra ne ta, kteráž z Stromũo yako ginde teče, a zbijrána býwá, ale ta, kteráž se z země wykopáwá a to od dáwna, na gednom toliko mjestě, kterémuž Hradisstko říjkagij.“

Výsek z mapy J. Á. Komenského z roku 1627 s označením lokality jako „Hradisko, ubi myrrha effoditur“.

Tyto zprávy jednoznačně dokládají na Starém Hradisku záměrné získávání jan-taru a jeho prodej do širokého okolí, činnost, kterou zde po dobu více než 100 let patrně organizovali majitelé lokality – páni ze Šárova (vlastnili Malé Hradisko v letech 1490–1630). Není bez zajímavosti, že při archeologickém výzkumu jsme skutečně v několika případech zaznamenali druhotné porušení laténských objektů s nálezy středověké a časné novověké keramiky. Věhlas tohoto naleziště v písemných prame-nech dokonce způsobil, že lokalita se dostala na slavnou mapu Moravy J. Á. Komenského z roku 1627 s označením: „Hradisco, ubi myrrha effoditur“ (Hra-disko, kde se nachází myrha).

V počátcích archeologického bádání na Moravě, v osmdesátých letech 19. století zaznamenáváme i první odborný zájem o Staré Hradisko. Spoluzakladatel olomouc-kého muzea a známý moravský vlastivědný pracovník J. Havelka se o něm zmiňuje: „... z místa velikého nezbylo stop takofka žádných, jenom místa, kde druhdy vysoké valy strměly, dosud poznati lze.“ V tomto období je Staré Hradisko ztotožňová-no s místy, uváděnými na mapě Klaudia Ptolemaia a první publikované mincovní nálezy uvedly lokalitu také do numismatické literatury. Nemůže být přitom pochyb, že při obdělávání polí musely být běžně nalézány i další předměty, kterým však patrně nebyla věnována pozornost. Teprve roku 1897 se o nich zmiňuje profesor prostějovské reálky F. Faktor, který mimo jiné píše: „Při zorávání půdy a zkopávání nejvyšší části hradiště přišlo se na zlaté předměty, popelnice a hliněné střepty bohatě ozdobami krášlené.“

Zásluhu na prvním záměrném shromažďování nálezů ze Starého Hradiska má nesporně J. V. Sedláček, dlouholetý správce místní školy v letech 1894–1921, o jehož sbírce, uložené dnes v prostějovském muzeu, píše roku 1908 F. Lipka: „... není tomu ani ještě rok, co překvapen postál jsem náhodou před skromnou knihovničkou venkovské školy na M.Hradisku nad prvými bronzy, které sporadicky byly sebrány dětmi po polích“. Vlastní podnět k prvním výzkumným pracím na Starém Hra-disku však nepochybně vyšel již o několik let dříve od místního občana F. Kašpárka, který v roce 1946 vzpomínal: „Roku 1904 už mě bylo přes 30 roku tak jsem tam pracoval na poli jsem vykopal žernov a jiné předměty. Později jsem měl cestu do Boskovic byl jsem v drogueri p Frant Lipky on se mě ptal jak je zvikem co je u nás nového tak jsem o těch věcech povídal on měl o to zájem a přijel k nám s panem Dr. Snětinou lékařem též z Boskovic.“

Na základě těchto podnětů se prvních výzkumných prací na lokalitě ujala dvo-jice nadšených vlastivědných pracovníků z Boskovic – jednatel muzejního spolku a lékárník F. Lipka (1863–1917) a muzejní kustod, lékař K. Snětina (1860–1942). Začali zde kopat na podzim roku 1907 a od té doby až do roku 1912 se snažili provádět v jarním a podzimním období výzkumné práce každoročně. Naráželi však na značné finanční potíže a je zřejmé, že kromě subvencí zemského výboru se na zabezpečování výzkumů podíleli i osobně. Celkem prokopali na různých místech

STARÉ HRADISKO. GALLSKÉ OPPIDUM NA MORAVĚ.

Před několika roky provedl v Fr. Lipce 2) o paralela mezi Strakonice a „hraditě“ nad Otlučkou, která označení voleno podle samoty Otluka, dle v údolí pod hraditěm se rozkládající; okolní lid nazývá je STARÝM HRADISKEM, a pro skutečnost budeme napříště nazývatí toto město. Jovna mi učiněno na základě tohožto nálezu a potvrditi oboj hraditě co do polohy, rozlohy i zprávnosti specvání. Pro páni plocha byla lehky ošetření a arkeologický materiál ještě přitáh spory. Další kopání postýles mák vložek tak neodkryvauť brati, že dle možno provázat shodnot oboj hraditě zprávnost různu pochytlost vylučující. Jatože pak blížá přibýváat nálezy hraditě k městu v staré Gallii. Bibracte přezvíu, mála k ještě jivnější.

1. Poloha hraditě.

Staré Hradisko leží při západní hranici okresu plumbovského, mále přiléhající pod spojovací cestou obceu Malým Hradiskem a Gostiněvkou, při silnici spojující Strakonice s Pomejovem, přibližně as na polu cste mezi oběma městy. Je ještě v údolí, na úpatí hory vysočiny, ale již blíže vysočiny (lema) ježto, kde mročíu doli náleze státi se k říce rovině Hane. Samu bylo v krajně lehky liduprostře, za uboh pustou, nehotinnou plavnu, ale v bezprostřední blízkosti město obdleného kraje. Z Hane byl sem přístup jistě hlubokým údolím Otlučského potoa. Toto údolí ovirá s obdělujícíu neměně hlubokým a řídkým

2) Mgr. Fr. Fr. Lipce: Strakonice moravské? Prace 1909, str. 35.

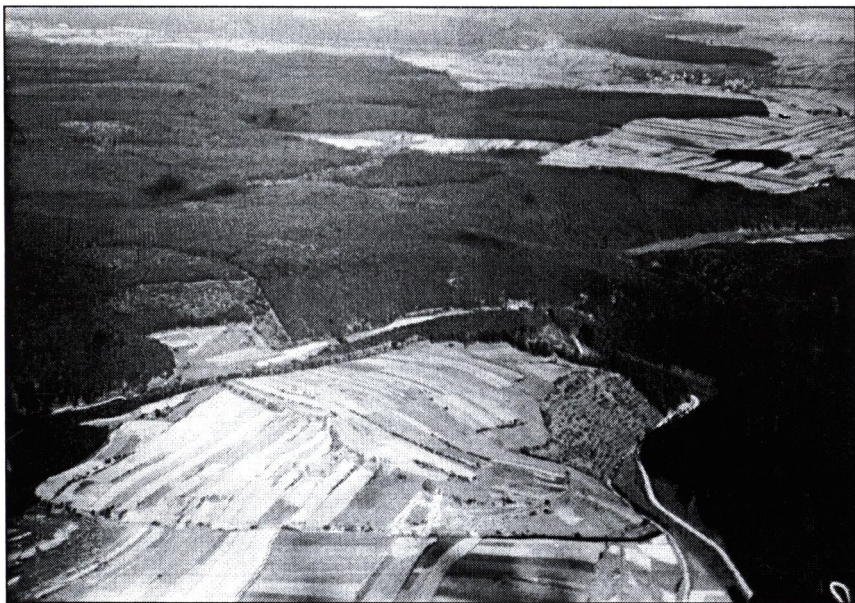

Pohled na jižní obvod oppida z doby před první světovou válkou.

lokality asi dvacet jam a na dvou místech ve větší míře souvislou kulturní vrstvu. Výsledky výzkumů velmi pohotovým a vyčerpávajícím způsobem publikovali, přičemž zdůrazňovali opatrnost, s níž si počínali jak při kopání, tak i při třídění nálezů a podtrhli velmi důležitou přednost materiálu ze Starého Hradiska: „...je naprosto spolehlivý; byl téměř všecek námi vykopán.“ Na tehdejší dobu průkopnické nazírání na cíl výzkumu dokládají nejlépe tato jejich slova: „Nelze se dosud vyslovit o tom, jakým způsobem bylo osídlení uspořádáno; teprve budoucí systematické kopání ukáže, zdali stávaly budovy ve skupinkách či tvořily ulice a rozluští i jiné důležité otázky, zejména také, jak hustě bylo hradiště osídleno.“

V poválečném období, po úmrtí F. Lipky pokračoval v dalším poznávání oppida K. Snětina, který v roce 1925 na pronajatém poli na západním předhradí u vnitřní brány prozkoumal větší souvislou plochu s příkopem opevnění a sídlištními objekty. K. Snětina získaný materiál nejenom třídil a konzervoval, nýbrž započal i s přípravou jeho publikace, o čemž svědčí dochované jím vlastnoručně kreslené tabulky materiálu. Nepolevoval ani ve svém úsilí a snaže i nadále pokračovat v započatých výzkumech. Tohoto úkolu se nakonec ujal Státní archeologický ústav pod vedením J. Böhma (1901–1962), který lokalitu společně s K. Snětinou navštívil již v roce 1928. V letech 1934–1937 pak tento ústav spolu s Moravským zemským muzeem v Brně, zastoupeným J. Skutilem (1904–1965) prováděly na hradisku systematický výzkum; po jednom roce se ke spolupráci připojilo i prostějovské muzeum.

Letecký snímek oppida od západu z roku 1936.

Byl zde realizován první plošný sídlištní výzkum naší archeologie vůbec a J. Böhm zde tak prakticky uskutečnil své představy, které vyjádřil následujícími slovy: „Lze si opravdu jen přát, aby výzkum Starého Hradiska, první v těchto rozměrech u nás provedený, dal podnět k podobným výzkumům, neboť naše prehistorie, která svými vědeckými výsledky i bohatstvím nálezů řadí se čestně k nejlepším, však posud pracuje většinou jen s menšími nálezy eventuelně s výkopy pohřebišť, ale nemůže se vykázat výzkumy sídlišť a opevnění, které by byly provedeny také se zřetelem k jiným otázkám než k výlučnému získání materiálu.“ Rozsáhlé práce prováděné každoročně až po žních byly poměrně dobře finančně zajišťovány mimo jiné i Ministerstvem sociální péče a bylo možno při nich zaměstnat desítky (např. v roce 1935 čtyřicet) místních občanů bez práce. Pozornost se soustředila především na plošný odkryv západního předhradí, zkoumány byly také další tři menší plochy ve vnitřní části oppida a zejména vnitřní a vnější opevnění, včetně brány do předhradí. Plošný výzkum byl realizován systémem polí pět metrů širokých, z nichž byla nejdříve odkryta pole sudá a až po jejich prozkoumání a zahrnutí pole lichá. Vedoucí výzkumů se již během terénních prací snažili „... pozornost soustředit na otázky související s technikou výkopů a vědecké otázky takového rázu, jež bylo třeba řešit přímo v terénu – poznatky o opevnění, o rozloze obytných ploch, o konstrukci budov.“ Hledali přitom odpověď na tyto předem vytčené otázky, a nelze se proto divit, že čtyři sezóny odkryvů přinesly značné množství, ale přede-

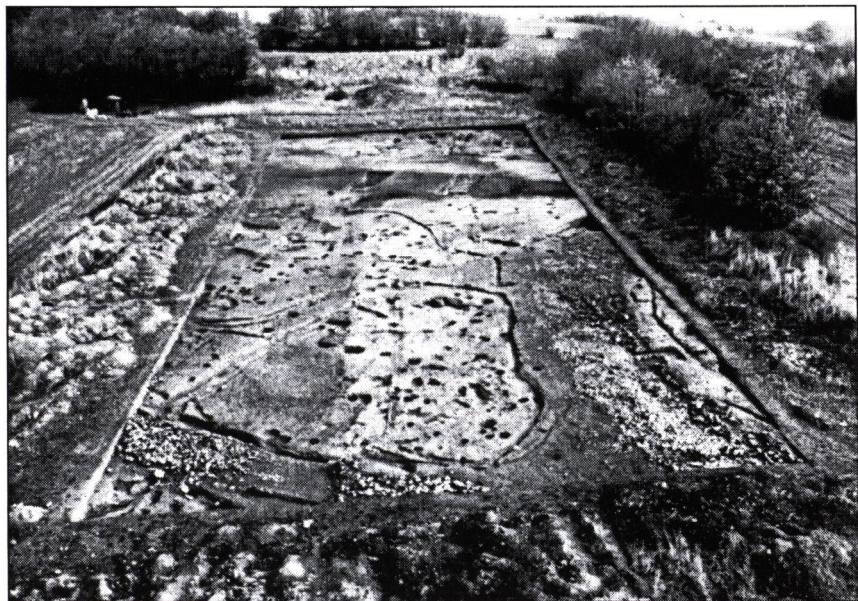

Nahoře: pohled na výzkum K. Snětiny z roku 1925. V pozadí příkop, v popředí kamenná destrukce hradby.

Dole: pohled na výzkum brány do západního předhradí v roce 1937.

Pohled na plochu výzkumu z roku 1983, v pozadí vnitřní opevnění oppida. Na odkryvu jsou zřetelné pozůstatky dvorcové zástavby, kamenné cesty a v zadní části průběhu příkopu.

nálezů, ale především zásadní poznatky o terénní situaci. Mohli tak konstatovat, že stavby jsou seřazeny ve větší komplexy, tvořící hospodářské jednotky uzavřené plotem – rozpoznali dvorcový charakter zástavby a ve zkoumaném vnějším i vnitřním opevnění zjistili několik stavebních fází. Na tehdejší dobu velmi progresivně kladli značný důraz na spolupráci s různými vědními disciplínami: zajistili průzkum půdních podmínek lokality, její letecké snímkování, rozbor nalezených zvířecích kostí a uhlíků, analýzy skleněných předmětů a grafitové keramiky. Získané výsledky však bohužel kromě předběžných zpráv souborně zpracovány nebyly a v poválečném období se oba autoři z různých důvodů materiálem ze Starého Hradiska už nezabývali.

Již v předválečném období ovšem konstatoval J. Böhm: „Pokračování ve výzkumu, který by měl obsáhnouti aspoň jednu pětinu celkové rozlohy Hradiska, jeví se proto tím nutnější, že posud neznáme jiného rovnocenného objektu, který by nám zaručil podobné výsledky, jaké Staré Hradisko již poskytlo a ještě poskytnouti slibuje.“ A proto není divu, že v roce 1964 zahájil Archeologický ústav v Brně pod vedením J. Meduny na Starém Hradisku opětovně rozsáhlé výzkumy. V letech 1964–1966 a poté 1972 a 1973 byl proveden rozsáhlý plošný odkryv (5 800 m²) na západním předhradí a výzkum menší plochy ve vnitřní části lokality. J. Meduna zjistil hustou sídlištní zástavbu soustředěnou do ohrazených dvorců, mezi nimiž

probíhaly asi pět metrů široké kamenné cesty. Zástavba jednotlivých dvorců byla tvořena kůlovými povrchovými stavbami, zahloubenými obdélníkovými chatami, v areálu jednoho dvorce se nacházely na dvou místech hrnčířské pece a do skály vytesaná cisterna. J. Meduna také vypublikoval veškerý starší materiál uložený ve sbírkách muzejí v Brně, Praze, Olomouci, Prostějově a především nálezy F. Lipky a K. Snětiny v Boskovicích a ujal se také zpracování předválečných výzkumů J. Böhma a J. Skutíla.

Snaha o další poznání sídlištní zástavby, opevnění a osídlení některých okrajových poloh oppida vedla k pokračování systematického výzkumu, kterého se v letech 1983–1993 ujal M. Čížmář opět z Archeologického ústavu v Brně. Rozsáhlými odkryvy na západním předhradí záměrně navázal na výzkumy J. Meduny, s cílem maximálně rozšířit souvislou plochu a přinést tak další informace o urbanistickém členění sídlištní zástavby. Tento záměr se skutečně zdařil, neboť byl prozkoumán půdorys jednoho dvorce v úplnosti a získány poznatky o systému příkopů a trase hlavní komunikace před bránou do centrální části oppida. Plavením výplní objektů byl shromážděn důležitý drobný archeologický a paleobotanický materiál. Menší odkryvy osvětlily také charakter osídlení východního předhradí a plochy západně od opevněného areálu lokality, podobu vnitřní brány, opevnění východního předhradí a zejména vnějšího opevnění západního předhradí a podstatně tak doplnily informace z předválečných sezón o podobě a vývoji fortifikačního systému oppida.

Všemi systematickými výzkumy se podařilo prozkoumat celkem asi 2 ha vnitřní plochy oppida, a to především na západním předhradí, v jehož severní části poválečnými výzkumy souvisle odkrytá plocha má velikost asi 12 500 m². Staré Hradisko se tak stalo jedním z nejlépe zkoumaných oppid, nejenom na našem území, nýbrž i v celé Evropě, a po skončení terénních prací jsou nyní získané prameny průběžně analyzovány a hodnoceny.

4. Podoba sídlištní zástavby

V průběhu výzkumů F. Lipky a K. Snětiny před první světovou válkou bylo prokopáno pouze asi 20 jam, zapuštěných do podloží. Všechny měly prý rovné dno, v jednom případě čtvercový půdorys o rozměrech asi 4 metry, u všech ostatních kruhový o průměru pod 4 metry. Oba badatelé ovšem tehdy netušili, jak byla nad těmito jámami zřízena jejich nadzemní část. Teprve plošné odkryvy z třicátých let přinesly bližší údaje nejenom o podobě těchto zahluobených chat včetně jejich rekonstrukcí, nýbrž i informace o existenci povrchových kůlových domů. Výzkumy z druhé poloviny dvacátého století pak tyto znalosti dále rozšířily a především přinesly informace o urbanistické podobě zástavby oppida.

Nejpočetněji byly zjišťovány doklady nadzemních povrchových staveb v podobě kůlových jam, méně pak základových žlabů. Půdorysy těchto staveb se ovšem obecně velmi špatně rekonstruují, zvláště pak na Starém Hradisku, kde kůlové jámy náležejí zcela jistě více stavebním fázím. Jednoznačně se dají na několika místech sledovat pouze řady kůlových jam; přesto však v roce 1979 se německý badatel G. Jacobi pokusil na podkladě publikovaného plánu rozlišit jednotlivé domy. V areálu západního předhradí na odkryté ploše z let 1964–66 určil celkem 18 půdorysů povrchových domů většinou obdélníkového půdorysu, o délce kolem deseti a šířce šesti metrů. Dále ve třech případech stanovil tři čtvercové půdorysy o rozměrech stran 8 metrů, z nichž jeden je skutečně věrohodně vymezen základovým žlabem.

Tento rekonstrukční pokus však bude třeba prověřit podrobnou dokumentací, na první pohled se totiž nezdají být věrohodné půdorysy povrchových domů se zahluobenými chatami uvnitř. Nicméně v každém případě jsou povrchové stavby z pozdně laténského prostředí již velmi dobře známy, zejména z bavorského oppida Manching, kde byly zjištěny nejenom dlouhé dvojložní domy o délce asi 35–40 a šířce 6 metrů, nýbrž i 10 metrů dlouhé jednoprostorové menší domy. K vybavě interiérů povrchových kůlových domů na Starém Hradisku náležela nepochybně i dochovaná ohniště; některá z nich mohla být samozřejmě umístěna i vně domů na volném prostoru.

Druhým výrazným typem sídlištních objektů jsou na oppidu velmi početné zahluobené obdélníkové chaty, které mají doklady nadzemní konstrukce v podobě kůlových jam nebo základových žlabů. Většinou mají půdorys s kůlovými jamami na středové ose, ukazující na sedlovou konstrukci střechy; jde o typ na moravských i českých nížinných sídlištích nejčastější. U některých chat však uspořádání kůlových jam nasvědčuje jejich pultovému zastřešení. Délka těchto zahluobených staveb se pohybuje většinou mezi 300 až 400 cm, což je v průměru poněkud

Pohled na kamennou cestu na ploše výzkumu z roku 1966.

méně než mají chaty na nížinných sídlištích. Například na současném nedalekém sídlišti v Bořitově se jejich délka pohybovala mezi 400 až 550 cm, na sídlištích v prostoru severozápadních Čech se uvádí průměrná délka 460 cm. Odlišná je také orientace delších os obdélníkových chat: zatímco na nížinných sídlištích naprosto převládá směr V–Z, na oppidu je i jiný, což je způsobeno umístěním chat po obvodě dvorců. U řady zahloubených chat se nacházela na jejich dnech ohniště, v některých případech byly stěny členěny vchodovými výklenky.

Zatímco povrchové kúlové stavby byly pravděpodobně obytného charakteru, malé zahloubené chaty měly nepochybně hospodářský význam a sloužily většínou jako řemeslnické dílny.

Během výzkumů západního předhradí byly zjištěny i čtyři poměrně nedaleko od sebe vzdálené cisterny, další byla objevena v sídlištní zástavbě západně opevněného areálu oppida. Všechny byly vytesány do skalnatého podloží a měly pravoúhlý až oválný půdorys o rozměrech asi 80×120 cm a hloubce mezi 1,8 až 2,2 metrů. Dokládají nám jeden ze způsobů, jakým si obyvatelé oppida zajišťovali životně důležité zásobování vodou. Samotné oppidum bylo obtékáno dvěma vodními toky

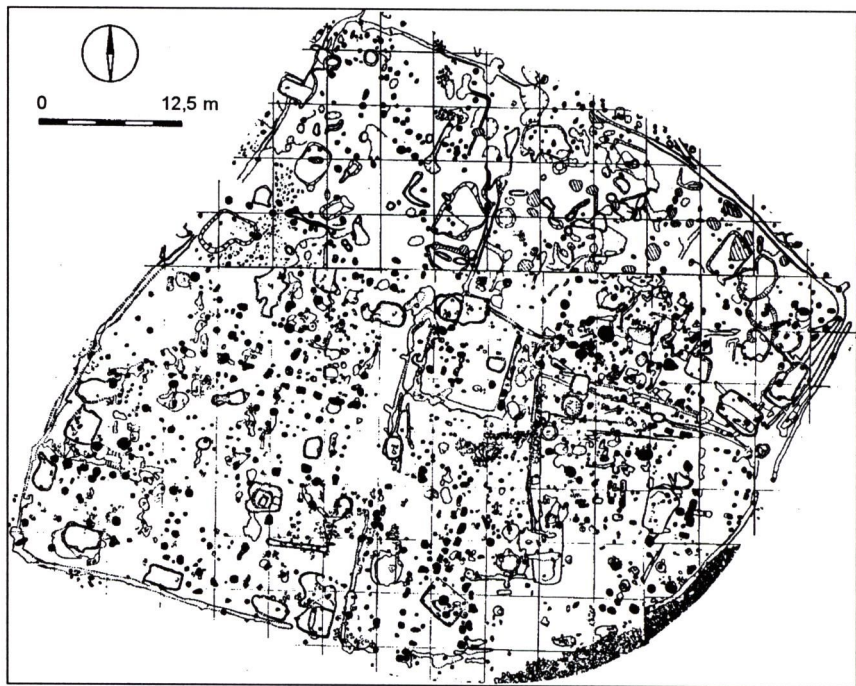
a na jeho úbočích vyvěralo několik pramenů. Dva z nich (jeden nacházející se na jižním obvodu pravděpodobně a druhý ve vyústění žlebu vedoucího k jihozápadní bráně pak podle provedeného výzkumu zcela jistě), byly začleněny do opevňovacího systému oppida. Do skály pracně tesané cisterny tak doplňovaly tyto zdroje o značné množství dešťové vody.

Na západním předhradí byly prozkoumány také čtyři hrnčířské pece, všechny typu, který je v době laténské obvyklý na širokém evropském území. Jde o vertikální dvoukomorové pece, skládající se ze dvou částí: z přibližně čtyřúhelníkové předpecní jámy a z vlastní pece kruhového půdorysu. Její topeniště bylo příčkou členěno na dvě komory a překryto vypáleným roštem s kruhovými průduchy, na nějž se kladly nádoby k vypálení – ten pak byl zakryt kopulí s komínem, z níž jsou však dochovány pouze spodní části.

F. Lipka a K. Snětina mohli v roce 1914 pouze konstatovat, že se nelze dosud vyslovit o způsobu uspořádání osídlení a spoléhali v tomto směru na budoucí systematické výzkumy. Skutečně také již J. Böhm na základě plošných odkryvů mohl uvést, že stavby obytné byly na západním předhradí seřazeny ve větší komplexy, které vytvářely hospodářské jednotky uzavřené plotem. Po prvních výzkumech J. Meduny pak již o dvorcovém členění zástavby oppida nebylo pochyb; teprve však v 80. letech se podařilo jeden dvorec o rozměrech stran 47, 52, 49 a 40 metrů prozkoumat v úplnosti.

Pohled na hrnčířskou pec s roštem a předpecní jámou na ploše výzkumu z roku 1965.

Půdorys zástavby v úplnosti prozkoumaného dvorce na západním předhradí.

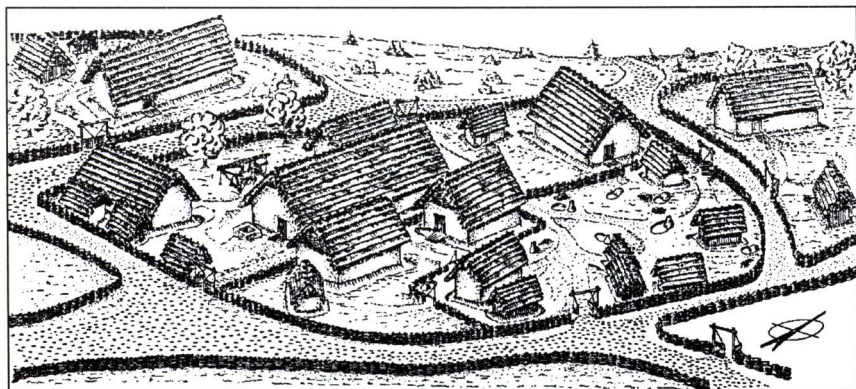
Tento dvorec přibližně kvadratického půdorysu byl vymezen ohrazením, doloženým základovým žlabem, který byl uprostřed všech stran pravděpodobně přeruš. Většina zahlobených obdélníkových chat byla situována podél obvodu dvorce. Jeho vnitřní prostor byl patrně členěn dalším základovým žlabem na přibližně dvě stejné části, uprostřed byla umístěna čtvercová stavba se základovým žlabem.

Plocha dvorce byla podle nálezů kůlových jam hustě zastavěna povrchovými stavbami, jejichž půdorysy se patrně v průběhu jeho trvání postupně poněkud překrývaly. Podobný stavební vývoj nám dokládají i čtyři hrnčířské pece, z nichž dvě se dochovaly zcela a pozůstatky dalších dvou, zřejmě starších, byly pozdější zástavbou zlikvidovány. Stejně tak jedna z cisteren byla pravděpodobně zasypána ještě v době života na oppidu. Na západním předhradí byly výzkumem zachyceny části několika dalších podobných kvadratických dvorců, pouze v prostoru opevňovacího pásma příkopů před bránou do vnitřního areálu oppida musel být půdorysný tvar zástavby příslušně upraven. Existenci dvorců lze podle provedených odkryvů předpokládat také v centrální části lokality i v neopevněném prostoru západně od ní; o situaci ve východním předhradí nemáme dosud spolehlivé infor-

mace. Mezi jednotlivými dvorci probíhaly asi 5 metrů široké cesty, které byly zpevňovány kameny vyplňovanými štěrkem; podle informací J. Böhma na nich byly dochovány vyježděné stopy po kolech vozů, mající rozchod asi 120 cm.

Zástavba Starého Hradiska je tedy stejně jako na řadě jiných českých i zahraničních oppid tvořena dvorci; pouze zde se však podařilo prozkoumat úplný půdorys dvorce a tím se blíže seznámit se způsobem života jeho tehdejších obyvatel.

Rekonstrukce podoby úplně prozkoumaného dvorce na západním předhradí.

Poměrně dlouhý, několik generací trvající vývoj lokality si nepochybně vynutil přestavbu všech starých a často i výstavbu nových objektů. Ukazuje se však, že pokud se týká urbanistického členění oppida do dvorcové zástavby, respektovali jeho obyvatelé po celou dobu trvání lokality stejný model; k určitým změnám došlo pouze v blízkosti hradeb v důsledku vylepšování opevňovacího systému.

5. Podoba opevnění

V počátcích výzkumů Starého Hradiska sice F. Lipka a K. Snětina v roce 1912 uváděli rozsáhlé opevnění oppida, tvořené valy a terasami o délce asi 2 km, předpokládali však, že „oba západní valy, původně mnohem vyšší, nebyly tehdy holé, nýbrž jistě opatřeny palisádami“. Přesto si však kladli otázku „zdali se nacházejí též stopy zdí v opevnění Starého Hradiska“ a byli si vědomi, že „...oba valy bude však potřeba podrobit v tomto ohledu důkladnému zkoumání.“

Skutečně měli pravdu v tom, že pouze archeologický výzkum může osvětlit konstrukční podobu opevnění, což se poprvé podařilo až v průběhu 30. let. Tehdy J. Böhm s J. Skutilem zkoumali západní vnější opevnění včetně prostoru brány, dále vnitřní opevnění a odkrytými sondami na jižní straně lokality protnuli i obvodovou terasu. Sezóny z let 1983–93 přinesly především poznatky o podobě západního vnějšího opevnění, dále pak o průběhu příkopů před vnitřním opevněním a určité informace i o vnitřní bráně a opevnění na východním předhradí. Vzhledem k tomu, že starší výzkumy nejsou dosud podrobně vyhodnoceny a máme k dispozici pouze předběžně publikované informace, jsme nuceni pro osvětlení otázek, souvisejících s opevněním oppida, opřít se především o výsledky novějších výzkumů.

Západní vnější opevnění

Nejpodrobnější informace máme o stavební podobě západního vnějšího opevnění, které chránilo oppidum na nejsnáze přístupné straně. Podle popisu J. Böhma měla zde hradba, postavená na uměle upraveném terénu čelní kamennou zeď širokou 60 cm, v jejímž lici se nacházely v odstupech asi 120 cm mohutné jámy pro svislé kůly. Konstrukce vnitřního tělesa byla tvořena třemi vrstvami křížem kladečných dřevěných roštů, zatížených na zadní stěně vrstvou kamení. Celá tato hradba byla široká asi 2,5 metru a na její vnitřní straně na ni navazovala hliněná rampa. Před hradbou byla úzká berma a asi 4 metry široký příkop. V druhé stavební fázi došlo ovšem u tohoto opevnění k zásadní přestavbě. Příkop byl zasypán a na něm byla postavena hradba nová, tvořená asi 2 m širokou celokamennou zdí, na jejímž vrcholu z vnitřní strany uvádí J. Böhm existenci hlinitého ochozu s dřevěnými rošty. Přední i zadní stěna hradby byly původně zpevněny svislými kůly, zapuštěnými v hlubokých jamách. Před tímto mladším opevněním probíhala soustava čtyř příkopů.

Tyto získané výsledky však bohužel stále nejsou podrobně zpracovány a nejasnosti v dosud podaném stručném popise vedly k potřebě jejich nového ověření. Výzkumem z let 1989–91 byla zjištěna následující, v zásadě shodná terénní situace, při níž zde byly opět rozpoznány dvě základní stavební fáze opevnění.

Poled na dochovanou část vnější kamenné zdi tělesa hradby, zkoumané v roce 1935.

Starší fázi náleží do skály vytesaný příkop, hluboký asi 2,5 metru od úrovně podloží, za nímž se nacházelo kamenné těleso hradby široké asi 1,5 metru s kamennou čelní zdí, s kúlovou jámou o průměru 60 cm a hloubce 80 cm v lici. Zadní část této hradby široké původně asi 4 metry byla tvořena hlinitým náspem, přecházejícím patrně v rampu. Velkorysou terénní úpravou byla v prostoru této starší hradby na jejím zasypaném příkopu vybudována hradba mladší. Tvořila ji opět kamenná zeď široká asi 3 metry, v jejíž lici byla zjištěna kúlová jáma; za zdí se nacházelo hlinité těleso, v němž se doklady roštové konstrukce, podobně jako i u starší fáze nepodařilo zjistit. Celkově byla tato hradba široká asi 6,5 metru a na vnitřní straně na ni navazovala hlinitá rampa.

Pohled na výzkum vnějšího opevnění v roce 1990.

Vnitřní opevnění

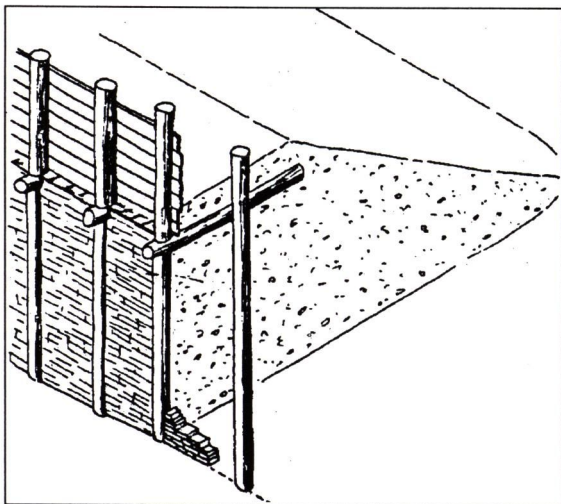
Vlastní hradba vnitřního fortifikačního pásu byla zkoumána s výjimkou vstupní brány pouze v třicátých letech. Zjistilo se, že je široká asi 3 metry a má v čelní kamenné zdi v odstupech asi jednoho metru kůlové jámy o průměru zhruba 50 cm po mohutných svislých dřevěných sloupech; těleso hradby bylo tvořeno hlinito-kamenitým násypem. Výzkumy bylo na několika místech ověřeno, že v prostoru o šířce asi 60 metrů před touto vnitřní hradbou probíhají dva příkopy s plochým dnem, široké asi mezi 3–5 metry a hluboké asi 1,5 metru. Byla prokázána také existence třetího příkopu, náležejícího ke starší fázi hradby, kterou dokládají pozorování učiněná v prostoru brány.

Opevnění východního předhradí

V letech 1990–91 byla odkryta kamenná destrukce jednofázové hradby široké asi 4 metry, mající opět v lici kůlové jámy o průměru přibližně 50 cm.

Shrňme-li dosud získané poznatky o podobě hradeb Starého Hradiska, lze dobře pozorovat určitý vývoj v jejich výstavbě. Nejdříve a současně i nejlépe byla z pochopitelných důvodů postavena západní obvodová hradba, v místech, kde bylo oppidum nejlépe přístupné. Měla podobu obvyklou u všech středoevrop-

Kresebná rekonstrukce typu hradby, jaká byla zjištěna na Starém Hradisku.

ských oppid: vnitřní těleso bylo tvořeno vodorovnou roštovou dřevěnou konstrukcí, vyplněnou hlinitým a šterkovým materiálem. Na jeho vnější straně se nacházela kamenná zeď, v jejíž lici byly umístěny v odstupech asi 1–1,2 metrů mohutné svislé kůly. Z vnitřní strany na hradbu navazovala přístupová hliněná rampa. Tato první fáze obvodového opevnění byla pak nahrazena hradbou obdobné konstrukce, avšak mohutnější, poněkud větší šířky a snad i výšky. Stejněho typu byla nepochybně i hradba vnitřního opevnění, u níž lze podle výzkumu v prostoru brány soudit rovněž na dvě stavební fáze. Naproti tomu u východního předhradí bylo opevnění zjištěno pouze jednofázové; hradba byla opět stejné konstrukce, jako u západního vnějšího a vnitřního opevnění.

Terasy na severním a jižním obvodu

Zřetelná a poměrně široká terasa lemuje část severního, jihovýchodního a jižního obvodu oppida, v některých místech probíhají dokonce dvě nad sebou. Již F. Lipka s K. Snětinou ji považovali za prvek opevnění a J. Böhm, při jehož výzkumu byla v jednom místě terasa na jižním obvodu i zkoumána, došel nepochybně ke správnému závěru, že jde o doklad nedokončeného opevnění.

Brány

Zcela bezpečně známe tři brány oppida, a to jednu v jihozápadním úseku vnější hradby vedoucí do předhradí, druhou přibližně uprostřed vnitřního opevnění, spojující západní předhradí s centrální částí oppida a třetí, situovanou v jeho východní části. Další bránu lze podle přerušení opevnění a především podle terénní konfigu-

race předpokládat patrně v severozápadní části oppida; do ní by směřovala přístupová cesta ze severního údolí Okluky.

Brána do západního předhradí byla v průběhu výzkumu ve třicátých letech zkoumána pouze systémem sond. Podle popisu J. Böhma spojily se u ní zdi starší a mladší fáze vnějšího opevnění do jednoho mohutného, pravouhle zalomeného kamenného bloku. Do něho se vklínilo vyústění protější zdi, opět v pravém úhlu, takže se cesta v bráně dvakrát pravouhle lomila. Vnitřní zdivo brány tvořilo skupiny mohutných zděných kamenných pilířů, nad nimiž se pravděpodobně tyčila věžovitá nástavba.

Bohužel jen částečně proběhl i průzkum brány ve vnitřní hradbě mezi prostorem západního předhradí a centrální částí. V roce 1990, v prostoru současné cesty, která branou prochází, byl začištěn profil jejího severního křídla a částečně i půdorys. Podařilo se tak odkrýt dvě fáze kamenné čelní zdi hradby, z nichž u vnitřní, snad mladší, se dochovalo dovnitř zalomené křídlo brány. Toto křídlo je tvořeno jednak řadou kůlových jam, sloužících pro usazení lícových vertikálních kůlů hradebního tělesa, jednak další velké stavební jámy pro ukotvení dřevěné konstrukce brány v jejím uzávěru. Paralelně s touto linií křídla se severněji táhne řada dalších velkých stavebních jam, opět vyhlázaných do skály, jejichž jedinou interpretací je křídlo starší fáze brány. Zjištěné půdorysné situace nasvědčují obvyklé konstrukci věžovité stavby brány s třemi řadami vždy tří kůlů. V prostoru recentní cesty před hradbami byly půdorysně zjištěny i uzávěry dvou příkopů. Poměrně dobře jsme ovšem díky plošným odkryvům informováni o podobě opevňovacích příkopů v prostoru před touto branou. Vnější příkop je před vnitřní branou přerušen tím způsobem, že se jeho konce v délce asi 20 metrů překrývají a mezi těmito rameny je esovitým způsobem vedena do brány přístupová cesta.

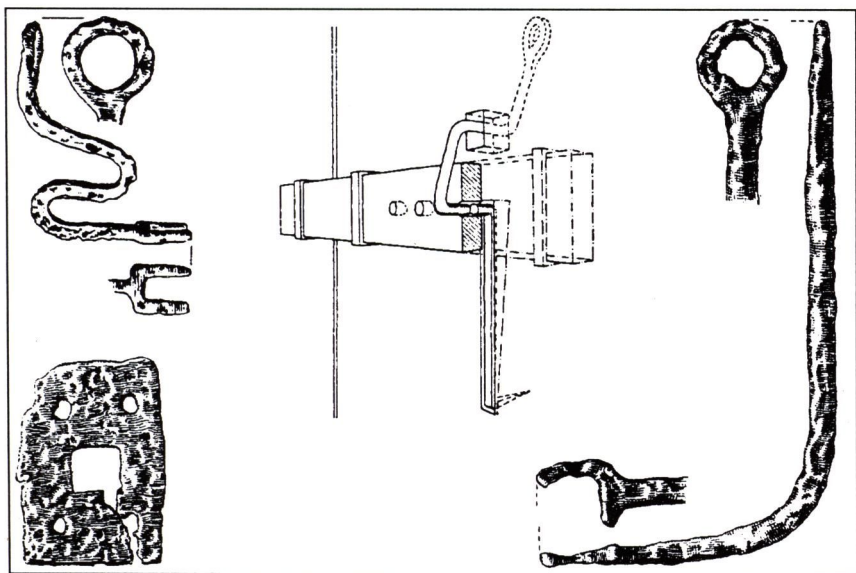
Třetí východní brána zkoumána nebyla, avšak její terénní reliktů naznačují, že pravděpodobně šlo o typ klešťovité brány, již přístupová cesta procházela sice přímo, podél její pravé strany však probíhala hradba východního předhradí. Tétož typu byla nepochybně i brána do západního vnitřního opevnění, naopak za jednoznačnou však nelze před podrobným zpracováním dokumentace považovat interpretaci půdorysu brány v jihozápadní části lokality. U posledních dvou zmíněných byla komunikace vedena esovitým způsobem skrze ramena brány či příkopů. V každém případě byl u všech bran přístup dovnitř pro potenciálního útočníka velmi komplikován, což dokládá, jak velkou pozornost věnovali keltští stavebníci jejich výstavbě. Právě oni začali, patrně podle jižních vzorů, běžně u všech evropských oppid stavět brány tzv. klešťovitěho typu, který obranyschopnost tohoto v opevňovací linii vždy citlivého místa výrazně zlepšoval. Hradby totiž nebyly pouze přerušeny, nýbrž jejich konce se nálevkovitě zahýbaly dovnitř a vytvářely tak úzký, dobře hájitelný koridor, nad nímž navíc stála věžovitá stavba vlastní brány.

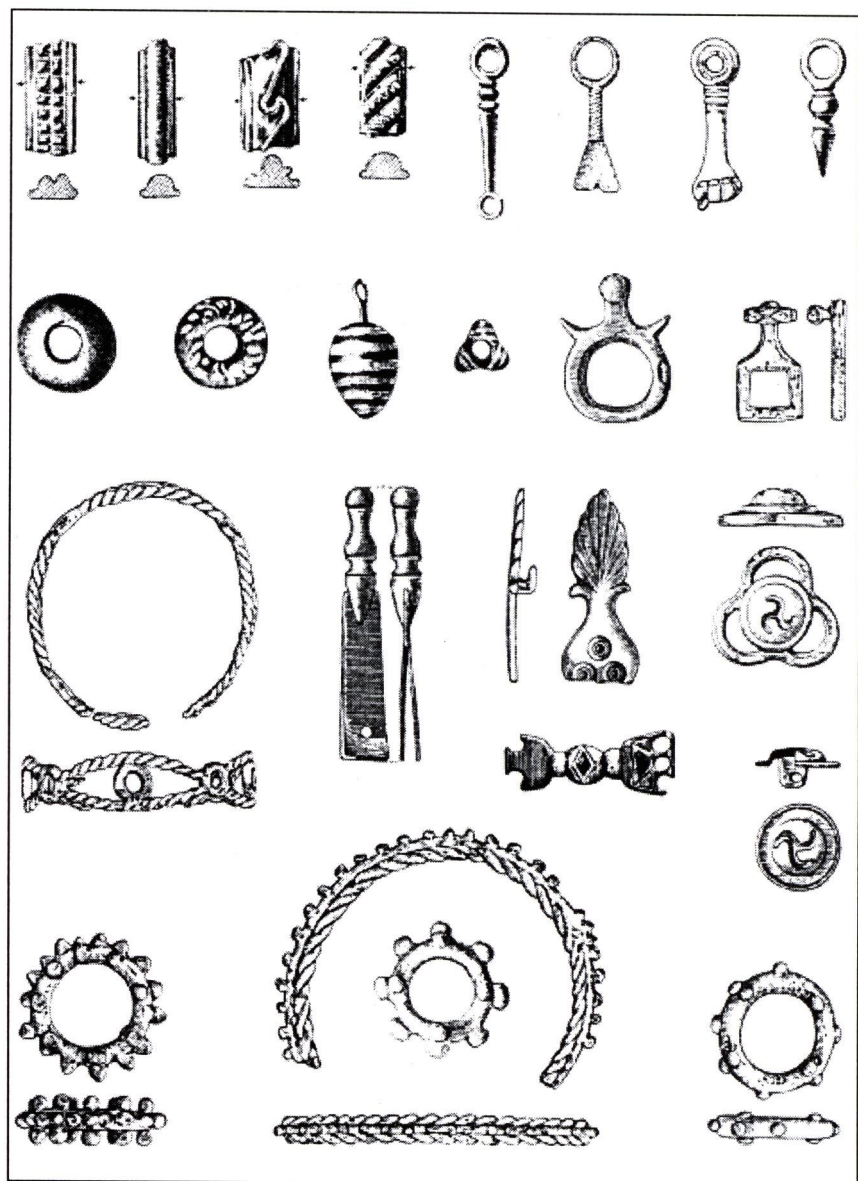
6. Život obyvatel oppida

Obyvatelé Starého Hradiska představovali co do počtu na svoji dobu poměrně početnou komunitu, která byla spojena nejenom rodinnými a kmenovými svazky, nýbrž i místem svého života v areálu opevněného sídla, na jehož výstavbě, údržbě i obraně se musela i společně podílet. Primární pro ně bylo samozřejmě zajišťování dostatečného zásobování potravin z blízkého i vzdáleného okolí oppida, důležitou činností byl ovšem i přísun surovin pro místní specializovanou řemeslnou výrobu, jejíž výrobky byly distribuovány jednak po blízkém okolí, jednak byly předmětem i dálkového obchodu. Právě díky jemu získávali obyvatelé oppida nebo alespoň jejich vyšší vrstva cizí luxusní zboží, které nepochybně zvyšovalo úroveň běžného života; navíc stykem s vyspělejším prostředím antického světa si rozšiřovali své vědomosti a intelektuální úroveň.

Vzhledem k početným hmotným nálezům si můžeme udělat i představu, jak obyvatelé oppida dbali o svůj zevnějšek; o tom nám podávají svědectví jednak toaletní náčiní, jednak kovové součásti oděvu mužů i žen nebo bronzové, skleněné a jantarové šperky, kterými se zcela určitě zdobily zejména ženy. Části zbraní a výzbroje dokládají přítomnost vrstvy bojovníků, mezi nimiž soudě podle četných nálezů ostruh bylo poměrně hojně jezdců. Součásti strojů ukazují na časté používání koní, a to ovšem nejenom k jízdě, nýbrž i k záprahu do čtyřkolových vozů.

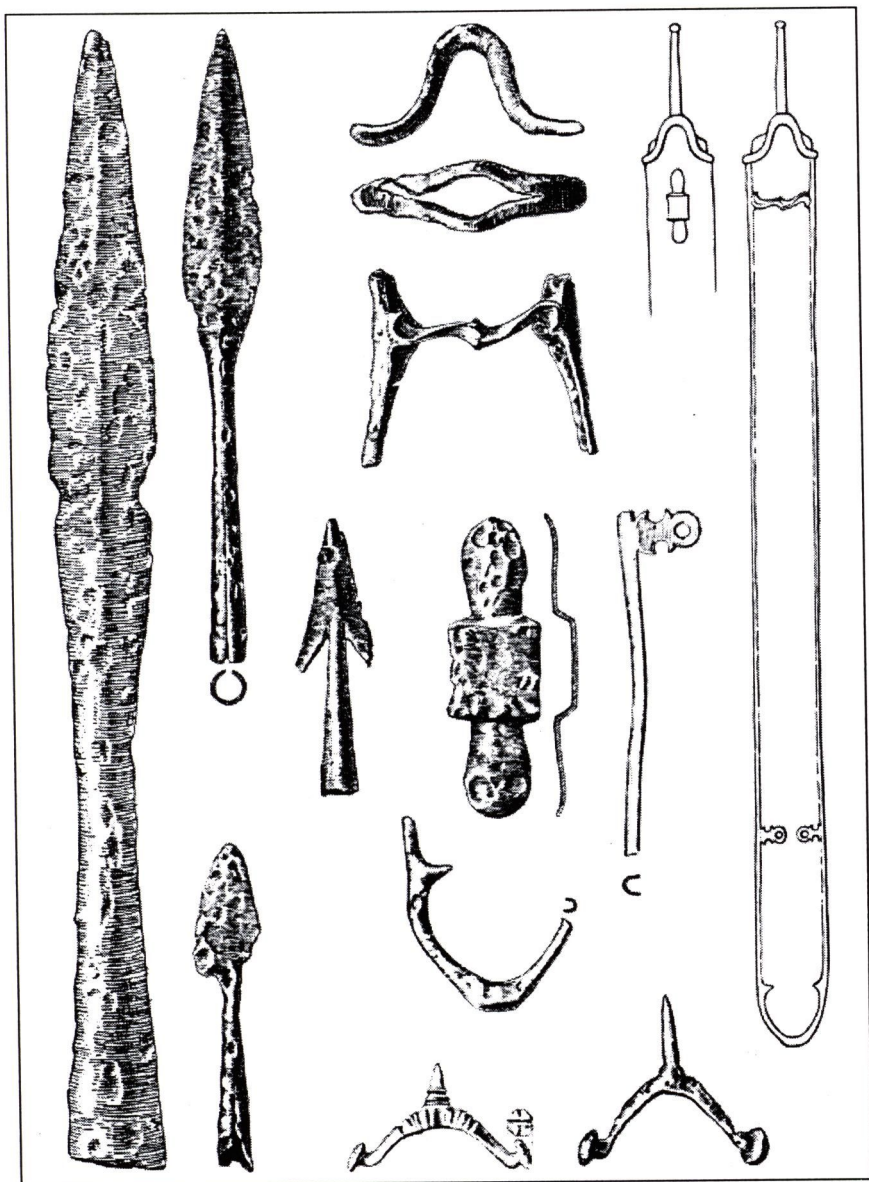

Kování zámku a železné klíče se znázorněním mechanismu zámku.

Výběr skleněných a bronzových ozdob ze Starého Hradiska. Nahoře vlevo části skleněných náramků, skleněné perly a závěsek. Nahoře vpravo bronzové závěšky, pod nimi bronzové opaskové zápony, části opasků a nášivky. Ve spodní části bronzové kroužky a náramky.

Železné části zbraní a vybavení jezdců. Vlevo hroty kopí a šípů, dole ostruhy, uprostřed části meče a pochev. Po pravé straně ideální vzhled meče s částmi nalezenými na Starém Hradisku.

Na poměrně vysoké úrovni byla i úroveň stavitelství, nejen při realizaci vlastních staveb, ale patrně i při urbanistickém záměru zástavby oppida – již při jeho vzniku byla totiž vnitřní plocha rozparcelována na jednotlivé dvorce. K budování nadzemních kůlových domů, řemeslných chat a hradeb se používaly dokonalé nástroje a pro spojování jejich dřevěných částí bylo poměrně často používáno různých druhů železných stavebních kování. Zabezpečování příbytků i menších schránek dokládají časté nálezy železných i bronzových klíčů a kování zámků.

V inventáři oppida nacházíme velmi často předměty z výbavy domácnosti, sloužící k přípravě a uchovávání potravin – jde o různé železné nástroje a především o části keramických nádob různých tvarů; počítat ovšem musíme i s běžným používáním nástrojů a nádob vyrobených ze dřeva a proutí. Obyvatelé oppida se samozřejmě zabývali i různými druhy jen obtížně doložitelné domácí výroby – výrobou látek, zpracováváním kůže a kožešin, výrobou dřevěných a proutěných předmětů a nepochybně i starostí o domácí zvířata a pěstování plodin v blízkosti oppida či přímo v jeho areálu.

Tento každodenní, jistě tvrdý život byl ovšem nepochybně zpestřován různými druhy her, zábav a náboženskými obřady, na něž můžeme usuzovat především ze svědectví antických autorů a pouze sporadicky i podle archeologických nálezů. Ty nám pak samozřejmě vůbec nic nevypovídají o rodinném životě, osobních a citových vztazích, které podmiňovaly či hrály podstatnou úlohu při plození dětí a následně i jejich výchově, o léčitelství a dalších činnostech, provázejících tehdejší lidi od narození až do smrti. Nezodpovězena dosud zůstává také otázka pohřbívání obyvatel oppida. V tomto období totiž středoevropští Keltové své mrtvé spalovali a ukládali patrně do malých jámových hrobů s minimem přídavků, podle určitých indicií z antického i keltského světa by pohřebiště měla být situována před hlavní brány oppid. Na Starém Hradisku skutečně také bylo při výzkumu v roce 1935 v prostoru před hlavní bránou do západního předhradí údajně několik malých jamek s kremací a chudou výbavou nalezeno. V tomto prostoru, na polích kultivovaných po staletí, mohou být další hroby průkazně nalezeny ovšem již jen stěží.

Oppidum bylo nepochybně i přirozeným střediskem celé přilehlé oblasti Hané, takže musíme počítat i s tím, že do jeho areálu několikrát do roka přicházeli i obyvatelé z okolních vesnic při příležitostech trhů či jiných veřejných shromáždění.

Bezproblémový chod každodenního života oppida umožňoval, aby část jeho kvalifikovaných obyvatel se mohla věnovat specializované řemeslné výrobě a někteří z nich zajišťovat i obchodní činnost. Byla tak vytvořena vysoká prosperita celé této sídlištní jednotky, která se skutečně v mnohém blížila městským útvarům.

7. Zemědělství

V pozdní době laténské byla přes velký rozvoj dalších různých výrobních odvětví stále jistě nejdůležitější zemědělská výroba, přičemž její rostlinné a živočišné složky byly pravděpodobně rovnocenné.

Rostlinná výroba

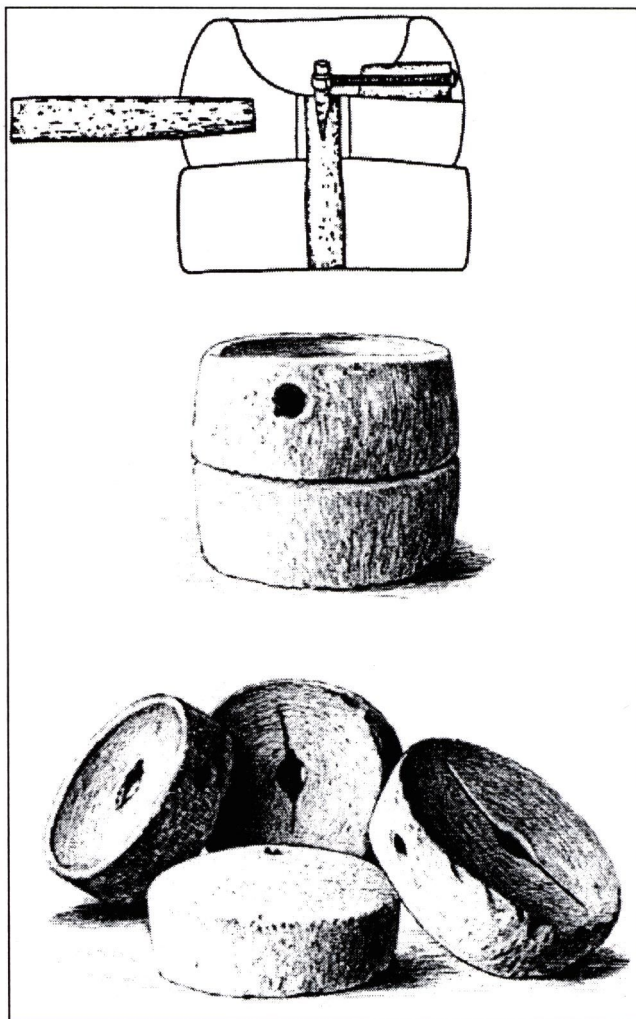
Již samotná poloha Starého Hradiska, poměrně ve vysoké nadmořské výši s málo kvalitními půdami a s nepříznivými klimatickými podmínkami naznačuje, že v nejbližším jeho okolí se nacházely pouze zanedbatelně velké plochy, jež by byly vhodné k obdělávání a pěstování kulturních plodin. Lze proto předpokládat, že početné obyvatelstvo Starého Hradiska bylo po této stránce do značné míry závislé na zemědělské produkci nížinných sídlišť ve svém zázemí, především v úrodných oblastech Hané. Nepřímo nám to dokládá i skutečnost, že v dosud získaném velmi početném materiálu zcela scházejí železné součásti pluhu – radlic a krojidel. Nálezy železných tulejovitých motyk mohly mít i obecnější použití a železné kosy sloužily spíše ke sklizni trávy.

Plavením výplní objektů byl při výzkumu oppida získán jeden z největších souborů zuhelnatělých semen (10 325) kulturních plodin z doby laténské vůbec, který nám podává informace o jejich druhové i početní skladbě.

Z obilnin je zde nejvíce zastoupena pšenice, což je situace známá i z jiných keltských oppid, jako z českých Stradonic (52,9 %), Závisti (50,5 %) či bavorského Manchingu (54,5 %). Na Starém Hradisku přitom zcela dominuje pšenice dvouzrnka (95 %), pšenice obecná byla zjištěna pouze nepatrně (1 %). Podobně převládá pšenice dvouzrnka nad pšenicí obecnou i na 20 km vzdáleném nížinném sídlišti v Bořitově, naopak na Závisti byla zjištěna nejvíce pšenice obecná. Není snad proto ani vyloučeno, že obyvatelé moravských sídlišť mohli preferovat pěstování jiného druhu pšenice, než tomu bylo běžně v Čechách. Podstatně méně je na Starém Hradisku zastoupen ječmen (3,7 %), podobně jako i v Bořitově (6,6 %). Toto zjištění je ovšem v příkrém rozporu, alespoň pro naše území, s údaji o hlavním podílu ječmene v rostlinné výrobě Keltů, obsaženými v písemných pramenech. Jen nepatrně je zastoupeno žito, oves a proso, jejichž výskyt je i na jiných našich lokalitách z pozdní doby laténské velmi malý.

Ve skladbě potravy obyvatel Starého Hradiska zaujímaly důležitou roli rovněž luštěniny – hrách, čočka, bob a vikev, přičemž poslední druh mohl být používán i jako jádrové krmivo pro dobytek.

Ve složitě zástavbě lokality se dosud nepodařilo identifikovat nadzemní špýchary na uskladnění dováženého obilí, které přitom z některých jiných oppid známy jsou. Také zde zcela postrádáme zásobní jámy, vyskytující se přitom na morav-

*Kamenné žernovy ze
Starého Hradiska
(kresba K. Snětiny),
nahore rekonstruk-
ce celého mlýna, tvo-
řeného spodním a
vrchním kamenem.*

ských nížinných sídlištích běžně; na lokalitě byly patrně kvůli skalnatému podloží používány pro uskladnění obilí velké hliněné zásobnice. K dalšímu zpracovávání sklizeného zrna obilnin sloužily rotační žernovy, jejichž spodní a vrchní kameny či zlomky z nich byly na oppidu nalezeny ve značném množství.

Živočišná výroba

Tato složka zemědělské činnosti je na Starém Hradisku doložena početnými nálezy zvířecích kostí (více než 10 000 určitelných jedinců) domácích druhů. Z nich největší podíl, podobně jako i v Bořitově či na sídlištích v Podyjí, mají kostní zbytky tura domácího (57,7 %), u něhož navíc již jeho hmotnost určovala prioritu pro jateční účely. Na druhém místě jsou ovšem překvapivě zastoupeny kosti koně (26,8 %), které se na nížinných sídlištích vyskytují podstatně méně; tato skutečnost by mohla dokládat větší míru použití koní obyvateli oppid. Naopak poměrně málo, v porovnání s nížinnými sídlišti, byly nalezeny kosti prasete domácího (10,8 %) a drobných přežvýkavců – ovce nebo kozy (4,4 %). Pouze mizivě je v osteologickém materiálu zastoupen pes (0,3 %), u něhož je doloženo také konzumní využití, a kur domácí. U posledně jmenovaného druhu však může být zjištěný stav zkreslen poměrně špatným stavem dochování kostí na lokalitě; doklady kura domácího i husy domácí jsou na Moravě známy z řady nížinných sídlišť.

Všechna domácí zvířata měla samozřejmě jateční význam, většina však byla chována i z jiných důvodů. Zatímco výraznou část nálezů prasete domácího tvoří nedospělé kusy do 1,5 roku (nechybí ovšem ani doklady velmi starých samic), skot, ovce a kozy byly poráženy především v dospělém věku. Důvod je nepochybně nutno spatřovat v mléčné produkci těchto zvířat, u skotu pak i v jeho využití jako tažné síly. K tahu, na oppidu však spíše k jízdě byl používán kůň, pes nepochybně pak k hlídání, případně i k lovu. Domácí zvířata kromě masa poskytovala i další velmi podstatné složky obživy – vejce, tuky a mléko, z něhož se vyráběly jako další produkty máslo, tvaroh a sýry. Neméně závažná byla také skutečnost, že domácí zvířata poskytovala i důležité suroviny (kůže, vlna, kosti, rohovina) pro řadu řemeslných činností.

Otevřenou zůstává otázka způsobu chovu domácích zvířat, pro který nemáme dosud v archeologických pramenech průkazné doklady, neboť pro dobu laténskou bezpečně známé pozůstatky stájí a chlévů na našem území dosud zjištěny nebyly. S chovem drobného zvířectva je třeba počítat přímo v areálu sídliště a u dobytka je nutno předpokládat spíše volný chov stád v prostoru lučních niv potoků, spojený s lesní pastvou, která byla praktikována mnohde až do počátku 19. století.

Lov a sběr

Ve vyspělém hospodářském životě laténskému období byly lov a sběr samozřejmě využívány pouze příležitostně a doplňkově. Podíl kostí divokých zvířat je v celém keltském prostředí naprosto zanedbatelný, což ukazuje i situace zjištěná na Starém Hradisku. Z celkového množství osteologického materiálu tvoří kosti divokých druhů zvířat pouze 0,5%, tedy obdobně málo, jak je to známé i z jiných

Živočišná výroba

Tato složka zemědělské činnosti je na Starém Hradisku doložena početnými nálezy zvířecích kostí (více než 10 000 určitelných jedinců) domácích druhů. Z nich největší podíl, podobně jako i v Bořitově či na sídlištích v Podyjí, mají kostní zbytky tura domácího (57,7 %), u něhož navíc již jeho hmotnost určovala prioritu pro jateční účely. Na druhém místě jsou ovšem překvapivě zastoupeny kosti koně (26,8 %), které se na nížinných sídlištích vyskytují podstatně méně; tato skutečnost by mohla dokládat větší míru použití koní obyvateli oppid. Naopak poměrně málo, v porovnání s nížinnými sídlišti, byly nalezeny kosti prasete domácího (10,8 %) a drobných přežvýkavců – ovce nebo kozy (4,4 %). Pouze mizivě je v osteologickém materiálu zastoupen pes (0,3 %), u něhož je doloženo také konzumní využití, a kur domácí. U posledně jmenovaného druhu však může být zjištěný stav zkreslen poměrně špatným stavem dochování kostí na lokalitě; doklady kura domácího i husy domácí jsou na Moravě známy z řady nížinných sídlišť.

Všechna domácí zvířata měla samozřejmě jateční význam, většina však byla chována i z jiných důvodů. Zatímco výraznou část nálezů prasete domácího tvoří nedospělé kusy do 1,5 roku (nechybí ovšem ani doklady velmi starých samic), skot, ovce a kozy byly poráženy především v dospělém věku. Důvod je nepochybně nutno spatřovat v mléčné produkci těchto zvířat, u skotu pak i v jeho využití jako tažné síly. K tahu, na oppidu však spíše k jízdě byl používán kůň, pes nepochybně pak k hlídání, případně i k lovu. Domácí zvířata kromě masa poskytovala i další velmi podstatné složky obživy – vejce, tuky a mléko, z něhož se vyráběly jako další produkty máslo, tvaroh a sýry. Neméně závažná byla také skutečnost, že domácí zvířata poskytovala i důležité suroviny (kůže, vlna, kosti, rohovina) pro řadu řemeslných činností.

Otevřenou zůstává otázka způsobu chovu domácích zvířat, pro který nemáme dosud v archeologických pramenech průkazné doklady, neboť pro dobu laténskou bezpečně známé pozůstatky stájí a chlévů na našem území dosud zjištěny nebyly. S chovem drobného zvířectva je třeba počítat přímo v areálu sídliště a u dobytka je nutno předpokládat spíše volný chov stád v prostoru lučních niv potoků, spojený s lesní pastvou, která byla praktikována mnohde až do počátku 19. století.

Lov a sběr

Ve vyspělém hospodářském životě laténské doby byly lov a sběr samozřejmě využívány pouze příležitostně a doplňkově. Podíl kostí divokých zvířat je v celém keltském prostředí naprosto zanedbatelný, což ukazuje i situace zjištěná na Starém Hradisku. Z celkového množství osteologického materiálu tvoří kosti divokých druhů zvířat pouze 0,5%, tedy obdobně málo, jak je to známé i z jiných

keltských oppid (např. Závist – 0,1 %, Manching – 0,2 %), nebo i z většiny nížinných sídlišť.

Při úvahách o podílu divokých druhů zvířat v hospodářském životě obyvatel oppida je ovšem třeba mít na paměti, že údaje o jejich zastoupení jsou nepochybně zkresleny, a to nejen podmínkami pro dochování kostí. Divoká zvířata mohla totiž být lovena ve větším měřítku spíše než ke konzumaci i z jiných důvodů (získávání parohoviny, kostí, kůže, kožešin), takže se jejich kostní pozůstatky v sídlištním prostředí nemusejí projevovat, neboť ulovená zvířata byla stahována přímo na místě zabiti. Sběrem získávali obyvatelé oppida nejen jelení paroží, nýbrž i různé druhy plodin, které nejen konzumovali, ale patrně využívali i pro jejich příznivé léčivé účinky.

8. Řemeslná výroba

Dlouholeté výzkumy keltského oppida Starého Hradiska vytvořily velmi dobré předpoklady k posouzení řemeslné výroby. Bylo získáno množství suroviny, výrobního odpadu, technické keramiky, případně kadlubů, nástrojů, polotovarů a výrobků různých řemeslných odvětví. Bezpečně byla prokázána i některá vlastní výrobní zařízení, polohu dalších lze s jistou pravděpodobností identifikovat podle kumulace výrazných předmětů. Bohaté nálezy vedly již první výkopce F. Lipku a K. Snětinu k dosti podrobným úvahám o řemeslné produkci na oppidu, v kterých na základě meziválečných plošných odkryvů pokračovali J. Böhml a J. Skutil. Podrobné zpracování staršího nálezového fondu a nové výzkumy, doplněné zejména plavením výplní objektů, přinesly ovšem v tomto směru nové důležité nálezy a informace.

Obyvatelé oppida se podle svědectví archeologických pramenů věnovali řemeslné činnosti velmi intenzivně. Kromě výrobních činností podomáckého charakteru, z nichž řada v archeologických nálezech bohužel není ani doložena a můžeme je pouze předpokládat, byla některá další řemesla bezesporu specializovaná a jejich výrobky byly určeny pro obchod.

Železářství

Na Starém Hradisku je železářství doloženo v archeologickém materiálu velkým množstvím strusky, surovým železem, náradím k jeho dalšímu zpracovávání, polotovary a především širokým sortimentem výrobků samotných, u nichž lze předpokládat, že naprostá většina z nich byla na oppidu i vyprodukována. Nemůže být tedy pochyb, že kovářství, přestože dosud nedokážeme v rámci oppida přesně identifikovat jednotlivé dílny, bylo jednoznačně provozováno ve velkém měřítku. S umístěním hutnických pecí je nutno logicky počítat u zdrojů suroviny, naopak na oppidu velmi hojně nacházenou strusku je podle dosud provedených analýz většinou možno považovat za kovářskou.

Do areálu oppida bylo surové železo pravděpodobně alespoň ve své většině dopravováno v podobě poměrně početných železných ingotů, které byly nalezeny na různých místech lokality. Jsou to čtyřhranné ploché tyčinkovité artefakty o délce do 10 cm, jimž je věnována pozornost především teprve v posledních letech a jsou uváděny i z řady jiných současných lokalit. V této souvislosti lze však upozornit, že již F. Lipka a K. Snětina výslovně uváděli mezi nálezy ze Starého Hradiska „surový materiál v podobě železných různých hranolů“.

Na druhé straně titíž archeologové konstatovali na oppidu malý výskyt kovářských nástrojů – znali pouze tři kladiva a žádné kleště a ani po následných rozsáhlých výzkumech není v tomto směru situace o mnoho lepší. Je dosud známo osm kladiv, z nichž však menší tvary mohly sloužit i ke zpracování barevných kovů,

8. Řemeslná výroba

Dlouholeté výzkumy keltského oppida Starého Hradiska vytvořily velmi dobré předpoklady k posouzení řemeslné výroby. Bylo získáno množství suroviny, výrobního odpadu, technické keramiky, případně kadlubů, nástrojů, polotovarů a výrobků různých řemeslných odvětví. Bezpečně byla prokázána i některá vlastní výrobní zařízení, polohu dalších lze s jistotou pravděpodobností identifikovat podle kumulace výrazných předmětů. Bohaté nálezy vedly již první výkopce F. Lipku a K. Snětinu k dosti podrobným úvahám o řemeslné produkci na oppidu, v kterých na základě meziválečných plošných odkryvů pokračovali J. Böhml a J. Skutil. Podrobné zpracování staršího nálezového fondu a nové výzkumy, doplněné zejména plavením výplní objektů, přinesly ovšem v tomto směru nové důležité nálezy a informace.

Obyvatelé oppida se podle svědectví archeologických pramenů věnovali řemeslné činnosti velmi intenzivně. Kromě výrobních činností podomáckého charakteru, z nichž řada v archeologických nálezech bohužel není ani doložena a můžeme je pouze předpokládat, byla některá další řemesla bezesporu specializovaná a jejich výrobky byly určeny pro obchod.

Železářství

Na Starém Hradisku je železářství doloženo v archeologickém materiálu velkým množstvím strusky, surovým železem, náradím k jeho dalšímu zpracovávání, polotovary a především širokým sortimentem výrobků samotných, u nichž lze předpokládat, že naprostá většina z nich byla na oppidu i vyprodukována. Nemůže být tedy pochyb, že kovářství, přestože dosud nedokážeme v rámci oppida přesně identifikovat jednotlivé dílny, bylo jednoznačně provozováno ve velkém měřítku. S umístěním hutnických pecí je nutno logicky počítat u zdrojů suroviny, naopak na oppidu velmi hojně nacházenou strusku je podle dosud provedených analýz většinou možno považovat za kovářskou.

Do areálu oppida bylo surové železo pravděpodobně alespoň ve své většině dopravováno v podobě poměrně početných železných ingotů, které byly nalezeny na různých místech lokality. Jsou to čtyřhranné ploché tyčinkovité artefakty o délce do 10 cm, jimž je věnována pozornost především teprve v posledních letech a jsou uváděny i z řady jiných současných lokalit. V této souvislosti lze však upozornit, že již F. Lipka a K. Snětina výslovně uváděli mezi nálezy ze Starého Hradiska „surový materiál v podobě železných různých hranolů“.

Na druhé straně titíž archeologové konstatovali na oppidu malý výskyt kovářských nástrojů – znali pouze tři kladiva a žádné kleště a ani po následných rozsáhlých výzkumech není v tomto směru situace o mnoho lepší. Je dosud známo osm kladiv, z nichž však menší tvary mohly sloužit i ke zpracování barevných kovů,

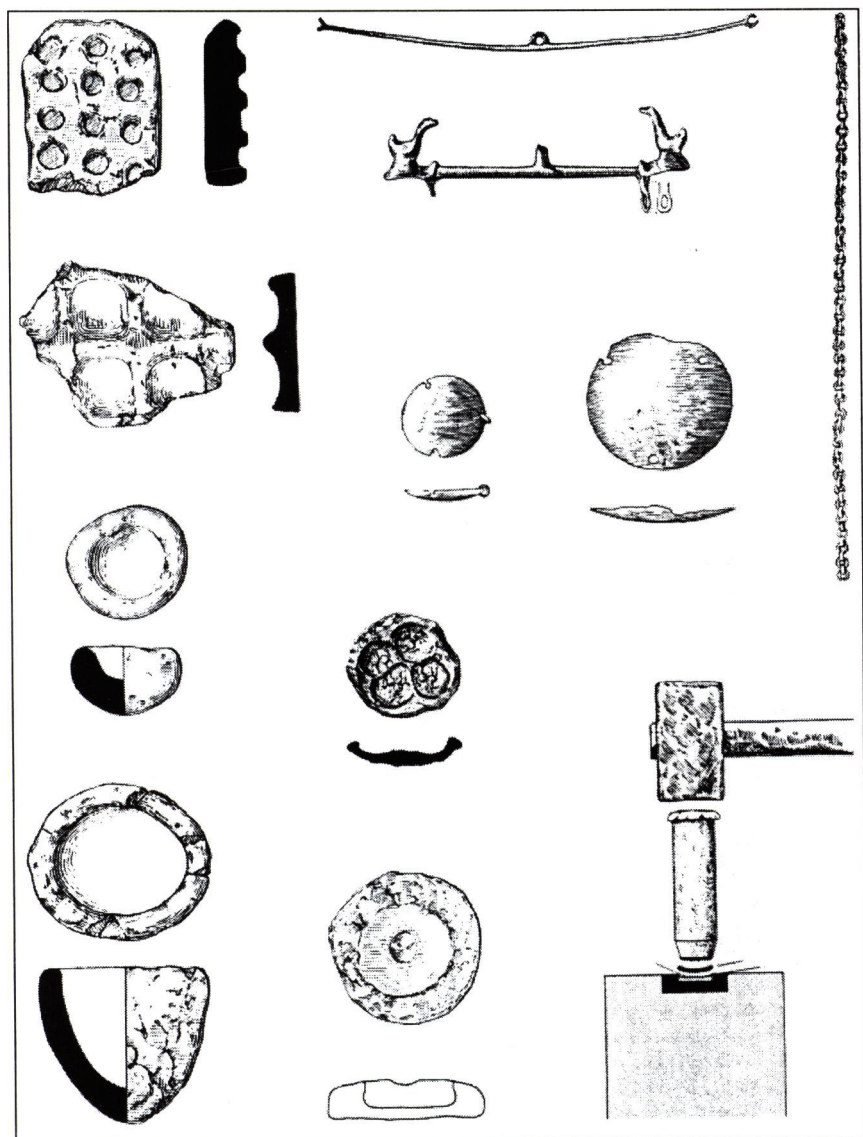
stejně jako i jediné dosud nalezené malé kleště. Poměrně početné jsou ovšem nálezy sekáčů, pilníků, průbojníků a výhňových lopatek, ve třech exemplářích se dochovaly i protahovače drátu.

Železářská výroba je ovšem na Starém Hradisku doložena především nálezy velké masy výrobků – různorodým sortimentem nástrojů, zbraní, velkým množstvím různých druhů stavebního kování a nepochybně byl zhotovován i drátěný šperk.

Kovolitectví

Základní tepelné zpracovávání neželezných kovů – zlata, stříbra, mědi a cínu na oppidu dokládají kromě bronzových slitků a polotovarů nálezy tyglíků. Na Starém Hradisku byly prozatím zjištěny tři typy: tyglíky kornoutovitého tvaru, polokulovitěho tvaru a malé tyglíky miskovitěho tvaru. Spektrální analýzy prokázaly, že první dva typy tyglíků sloužily alespoň ve své většině k odlévání bronzů, naopak třetí miskovitý snad spíše k odlévání zlata.

Tekutý kov byl na oppidu odléván z tyglíků do otevřených hliněných forem, uzavřených hliněných forem na ztracené jádro a do kamenných kadlubů. Jsou známy tři druhy otevřených hliněných forem na odlévání mincovních střížků a tyčinkovitých a kotoučových ingotů. Destiček na odlévání mincovních střížků různých velikostí je ze Starého Hradiska dosud známo již více než 40, u 31 z nich byly provedeny spektrální analýzy. Ty prokázaly, že v 16 byly zhotovovány stříbrné a v 15 zlaté mincovní střížky, ve čtyřech případech jsou na destičkách pouhým okem viditelné kapky zlata. Podle velikosti důlků lze soudit, že na oppidu byly vyráběny střížky mincí všech velikostí: pro zlaté statéry, jejich třetinky, osminky i čtyřřadvacetinky a malé stříbrné ražby. Jde ovšem většinou o zlomky, které neumožňují stanovení tvaru a velikosti destičky a počtu důlků. Pouze jedna destička obdélníkového tvaru s jednou kratší odlomenou stranou a dochovanými 12 důlky ukazuje, že kromě velkých destiček o několika desítkách důlků existovaly i destičky velmi malé. Hliněné mincovní destičky pravděpodobně spolu s nálezy bronzových a železných vážek však dokládají pouze výrobu zlatých a stříbrných mincovních střížků, z nichž jeden stříbrný byl na lokalitě také nalezen. Vlastní ražba mincí je v materiálu ze Starého Hradiska prokázána kromě nálezů mincí samotných olověnou destičkou se zkušebními ražbami malých stříbrných mincí s koníčkem a vlastními mincovními razidly, které jsou velmi řídce známy i z jiných evropských lokalit. Jednoznačně je jím kromě jednoho neúplného artefaktu nález železného kotouče, do něhož je vložena bronzová vložka – tedy spodní razidlo, určené pravděpodobně k ražbě lící strany zlaté mince typu Athéné-Alkis, který je na Starém Hradisku dosud nejpočetněji zastoupen. Z oppida pochází i železné kuželovité horní razidlo a uvádí se ovšem ještě další, pouze železné razidlo, jemuž podobné dlouhé kuželovité předměty z bavorského území ze Staffelbergu a Karlsteinu jsou za mincovní

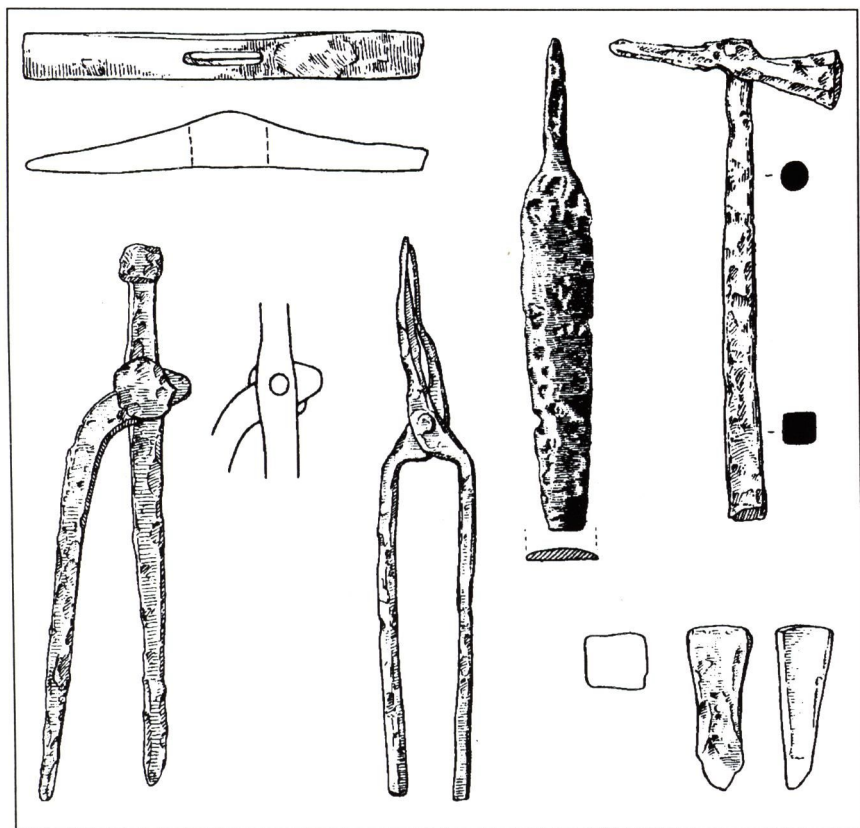

Nálezy ze Starého Hradiska dokumentující výrobu mincí se znázorněním jejich ražby. Nahoře části hliněných destiček na odlévání střížků a zlomky vážek na odvažování drceného kovu,. Dole hliněné kelímky na tavení kovu, spodní část razidla a olověná destička na zkušební ražbu.

Výběr ražeb stříbrných (horní řada) a zlatých mincí ze Starého Hradiska. Dvojnásobná velikost.

Kovotepecké nástroje ze Starého Hradiska. Kládívka, vlevo kružítko, uprostřed kleště a pilník, napravo kovadlinka.

horní razidla běžně považovány. Výsledkem místní mincovní výroby je nepochybně většina na lokalitě nalezených mincí. V současné době lze dokumentačně podchytit celkem 91 mincí, u nichž kromě tří kusů cizí provenience jde převážně o bójské ražby, a to o 70 zlatých a 18 stříbrných mincí.

Formy na bronzové ingoty jsou zhotoveny ze střeptů většinou tuhových nádob a byly v nich odlévány ingoty jednak ve tvaru tyčinek o délce 7,5 a 10 cm, jednak kotoučové o průměru pohybujícím se mezi 1 až 3 cm. S podobnými formami i vlastními odlitky se v Evropě řídce setkáváme v nálezovém materiálu i z jiných laténských lokalit.

Nejčastěji byly v době laténské nepochybně používány hliněné formy na ztracené jádro, které se však vzhledem ke svému špatnému dochování v archeologickém materiálu nacházejí pouze vzácně a jsou obtížně rozpoznatelné. Lze je sice

z moravského území v několika případech uvést již z halštatského období, z doby laténské jsou dosud známy pouze ze Starého Hradiska. Z dílny před bránou do vnitřního areálu pocházejí špatně rekonstruovatelné zlomky formy či spíše více forem, v nichž byly odlévány jednak tyčinky zakončené kuličkou, jednak ploché vodorovně žebrované pásky; oba druhy bronzových odlitků se ve výplni tohoto objektu také skutečně dochovaly.

K výrobě polotovaru, snad opět tyčinek zakončených kuličkou, sloužila pravděpodobně i další forma zhotovená ze střepu velké nádoby z hrubého materiálu.

Kamenné dvoudílné formy byly v době laténské obecně užívány již pouze vzácně a z oppida pocházejí dosud pouze dvě. V jedné, která je částí dvojdílné formy, byly vyráběny jednoduché kroužky, v druhé blíže neurčitelné předměty z dosavadního náleзовého materiálu nám zatím neznámé.

Z ingotů či polotovarů odlitých z forem byly pak zhotovovány různé bronzové předměty. Například do hliněných forem nalezených v dílně před bránou do vnitřního areálu byly odlévány bronzové profilované pásky, z nichž byly patrně odsekovány jednotlivé tenké tyčinky, dále vykovávány a používány snad pro výrobu spon. Pro tuto kovotepeckou činnost byly jistě používány nalezená menší kladívka, malé kleště a malá kovadlinka. Jsou doloženy i části bronzových plechů, tvarovaných stříháním či odsekováním a k přípravě výroby různorodých bronzových předmětů bylo využíváno i kružítko.

Výroba jantarových korálů

Staré Hradisko se díky velmi početným nálezům surového jantaru dlouho považovalo především za důležité místo na trase dálkového obchodu s touto surovinou a až J. Meduna začal uvažovat o místní výrobě jantarového šperku. Teprve však plavením objektů získané početné polotovary, odpad, zmetky i hotové korálky různých tvarů a velikostí jednoznačně prokázaly místní zpracovávání jantaru, které se v prostoru západního předhradí koncentrovalo do tří míst; v každém z nich se podle všeho zhotovovaly poněkud odlišné typy výrobků. V jednom objektu převažovaly korálky malé a nízké, v druhém objektu korálky dlouhé, v třetím pak nízké a větší. Na západním předhradí se pravděpodobně vyráběl i typ větších plochých korálů, jak to dokládají nejenom jejich nálezy, ale především i jejich polotovar.

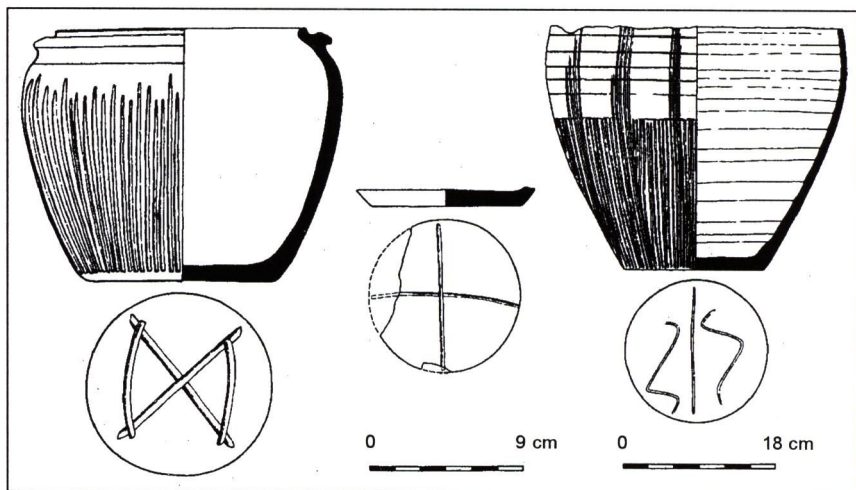
Hrnčířství

Pro naprostou většinu velkého náleзовého souboru keramiky ze Starého Hradiska (více než 30 000 kusů) je nutno předpokládat místní původ. Přímou to dokládají dvě dochované hrnčířské pece vertikálního typu, které byly odkryty v úplně prozkoumaném dvorci na západním předhradí. V každé jeho části se nacházela jedna a je pravděpodobné, že pracovaly současně. V blízkosti jedné z nich byly

Výběr různých tvarů keramických nádob z hrubého a jemného materiálu.

Keramická nádoba a části dvou dalších s hrnčířskými značkami na dnech.

pak zjištěny zbytky dalších dvou zničených pecí, což svědčí o tom, že hrnčířská výroba byla v tomto dvorci provozována i ve starší fázi jeho trvání. V bezprostřední blízkosti jeho severního obvodu také bylo nalezeno větší množství grafitové hlíny.

Keramika ze Starého Hradiska není ovšem bohužel zpracována natolik, aby bylo možno spolehlivě odlišit místní produkci od cizí. Dosud je pouze téměř jisté, že na Starém Hradisku byly vyráběny tuhové nádoby označované na dnech značkami ve tvaru buď rovnoramenného kříže nebo dvou vlnic oddělených rovnou čarou.

Kamenická výroba

V inventáři oppida se ve větším množství vyskytují tři druhy kamenných předmětů: brousky, žernovy a břídlíková kolečka.

Převažující část brousků (74 %) zhotovených z různých druhů pískovce byla na lokalitu patrně dovážena pravděpodobně buď z oblasti Lysické sníženiny nebo Hostýnských vrchů, či Moravsko-slezských Beskyd. Místního původu jsou pravděpodobně pouze brousky zhotovené z kulmských drob (8 %) a kulmských břídlíc (11 %), surovin, vyskytujících se v nejbližším okolí lokality. Horší kvalita použitého materiálu i relativně nižší stupeň opracování ukazují na jejich omezenou, pouze příležitostnou výrobu.

Podobný charakter můžeme předpokládat i u pravděpodobně místní výroby žernovů, zhotovených z méně kvalitních surovin (vápenec a droby – 12,5 % z celkového počtu), které pocházejí z blízkého okolí oppida. Většina žernovů z celkem asi 140 evidovaných a analyzovaných kusů byla totiž dovážena z poměrně vzdále-

ných oblastí, například žernovy z fonolitu (46,7 %) ze známého produkčního centra v oblasti východočeské Kunětické hory.

Z kamene byla na Starém Hradisku vyráběna ve velkém měřítku hrubě opracovaná plochá břidlicová kolečka o průměru od 2 do 10 cm, pro něž materiál byl získáván zcela jistě přímo v areálu oppida. Jejich účel dosud nedovedeme určit, podle mého názoru není vyloučeno, že by mohlo jít o munici do praků. Zdá se ovšem, že tato břidlicová kolečka byla vyráběna jen pro místní potřebu, neboť mimo Staré Hradisko je znám pouze jediný exemplář z jednoho nížinného sídliště na Hané.

Rozsáhlá musela být ovšem místní těžba kamene pro výstavbu cest a zejména hradebních zdí, pro něž bylo i kámen nutno alespoň hrubě opracovávat; ten se ve své většině získával patrně v bezprostřední blízkosti, přímo z budovaných opevňovacích příkopů.

Ostatní řemeslné činnosti

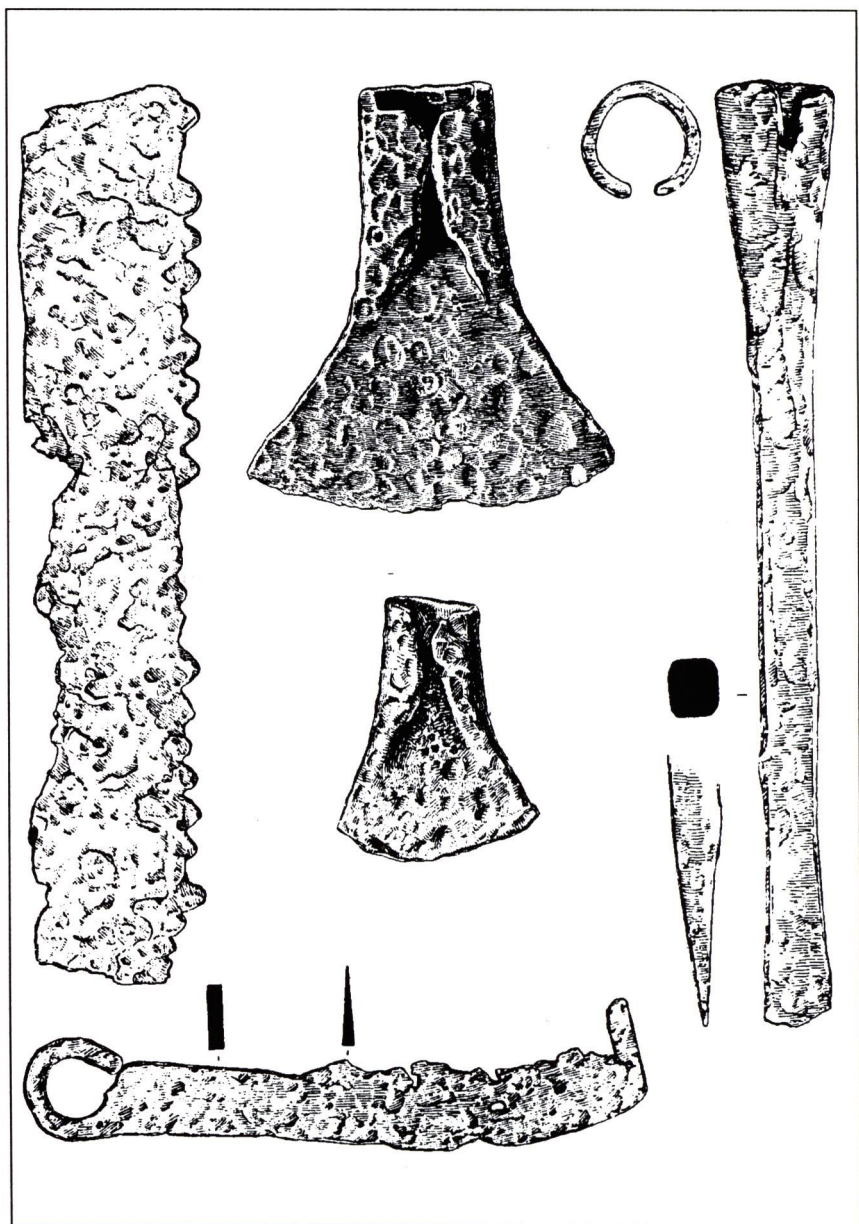
Ve velkém měřítku musíme počítat i s řemeslným opracováním dřeva a s výrobou dřevěných předmětů. Dokládají to nejenom početné nálezy dřevoobráběcích nástrojů a obecně předpokládaná znalost soustruhu, nýbrž nepřímo i značná potřeba dovednosti a zkušenosti při výstavbě poměrně složitých konstrukcí různých typů obydlí a hradeb, a to za použití i náročných tesařských technik. Řada dalších výrobních odvětví měla ovšem nepochybně pouze podomácký charakter: výroba tkanin, zpracování kožešin a kůží, opracování kostí a parohoviny, košíkářství a pravděpodobně i některá další.

Otázkou stále zůstává místní výroba skleněných předmětů. Naznačují ji sice nálezy surového skla, řešení však může přinést až provedení podrobných přírodovědných analýz.

Prezentované doklady jednotlivých výrobních činností nejsou samozřejmě vyčerpávající a bude třeba vyčkat souborného zpracování veškerého nálezového materiálu. Již nyní lze však podat určité informace o rozmístění řemeslných činností v rámci oppida. Dosavadní výzkumy ukázaly, že podstatná část jeho zástavby byla tvořena jednotlivými dvorci, z nichž jeden, jak již bylo zmíněno, byl v prostoru západního předhradí i v úplnosti prozkoumán. Právě v jeho areálu byly zjištěny hrnčířské pece, které zde pracovaly po delší časové období, a to minimálně ve dvou fázích osídlení. Vzhledem k tomu, že poměrně velkými odkryvy na jiných místech oppida nebyly již další pece zjištěny, je pravděpodobné, že keramika nebyla vyráběna ve všech dvorcích, nýbrž pouze v několika, či snad dokonce jen v tomto jediném. To by mohlo podporovat názor o určité specializaci tohoto řemesla.

Na druhé straně zcela jistě specializovaná výroba zlatých a stříbrných mincovních střížků nebyla na Starém Hradisku soustředěna na jedno místo. Jejich nálezy se sice na západním předhradí koncentrovaly do prostoru jedné zahloubené chaty,

Železné dřevoobráběcí nástroje. Po levé straně část pily, po pravé dláto, uprostřed sekery, dole poríz.

kteřou by tedy bylo možno považovat za dílnu na jejich výrobu, druhé velké seskupení, a to opět na výrobu střížků z obou kovů, se ovšem podařilo objevit v prostoru západně opevněného areálu oppida. Naopak z kompletně prozkoumaného dvorce na západním předhradí Starého Hradiska jsou známy pouze dva zlomky destiček a olověná destička na zkoušku ražby stříbrných mincí s koníčkem; z toho lze snad vyvozovat, že v jeho areálu tato výroba provozována nebyla. Je také nápadné, že mincovní destičky, podobně jako i na některých jiných oppidech, nebyly dosud zjištěny v centrální části Starého Hradiska. Nález destičky v jedné chatě v prostoru před bránou do centrální části oppida ukazuje na možné spojení výroby mincovních střížků a bronzových předmětů v jedné dílně. O tom, kde se odehrávala vlastní ražba mincí, však nemáme dosud žádné přímé doklady.

Podobně na více místech byl zpracováván i jantar, jehož nálezy jsou známy z celého prostoru oppida. Podle množství polotovárů a výrobního odpadu lze na západním předhradí předpokládat čtyři dílny na výrobu různých typů jantarových korálků.

Kovoliteckou dílnu na zhotovování bronzových předmětů je možno podle nálezů dosud identifikovat pouze v dílně před bránou do centrální části oppida, je ovšem jisté, že toto jistě specializované výrobní odvětví bylo provozováno i na jiných místech lokality. Totéž platí i o kovářské výrobě, nepochybně nejdůležitějším řemeslném odvětví na oppidu. Bližší poznatky o něm však přinese až podrobné shromáždění všech jeho archeologických dokladů včetně vyhodnocení jejich dislokace.

Souhrnně lze však již nyní konstatovat, že jednotlivé specializované výrobní činnosti byly na oppidu pravděpodobně provozovány ve více dvorcích.

9. Obchod

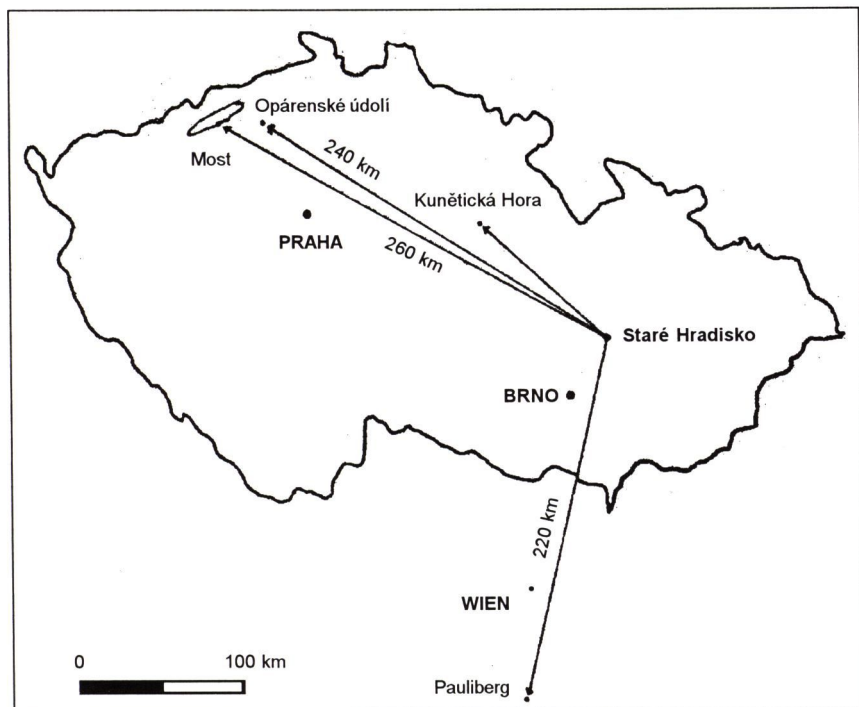
Vyspělé poměry keltské společnosti v pozdní době laténské, podmíněné rozvinutou výrobou, poskytovaly velmi dobré předpoklady pro existenci obchodní činnosti, a to jak dálkového, tak i místního charakteru.

Přirozeným hospodářským zázemím Starého Hradiska bylo nepochybně území úrodné Hané, jejíž nížinná sídliště na jedné straně zajišťovala zemědělské produkty pro obživu obyvatel oppida, na straně druhé pak byla odbytištěm výrobků jeho specializovaných řemeslných činností. Předmětem lokálního obchodu s blízkým zázemím byly kromě zemědělských i další produkty, které jsou v archeologických pramenech buď zcela nepostižitelné, nebo se velmi těžko dokládají. Na oppidu musíme počítat například se značnou spotřebou dřevěného uhlí, nutnou pro zabezpečování rozvinuté řemeslné výroby.

Velmi dobře lze široké spektrum původu předmětů běžné potřeby pozorovat díky provedeným analýzám výrazně početných nálezů kamenných brousků a žernovů. Z bezprostředního okolí oppida pochází pouze malá část brousků (19 %), vyrobených z kulmských drob a kulmské břidlice. Na druhé straně výrobky z glaukonitického pískovce (10 %) pocházejí nejspíše až z velmi vzdálené oblasti severovýchodní Moravy či Slezska, jak to nakonec nepřímou dokládá skutečnost, že na současné lokalitě „Požaha“ u Nového Jičína představují brousky z tohoto materiálu 86 % celkového počtu. Převažující, velmi kvalitní část brousků byla ovšem vyrobena z křemenného pískovce (64 %) a byla na Staré Hradisko dovážena patrně z oblasti Lysické sníženiny, vzdálené asi 30 km.

Také u většiny žernovů z celkem téměř 140 evidovaných a analyzovaných kusů je podle jejich materiálu zřejmé, že obyvatelům oppida záleželo především na jejich kvalitě. Jen několik málo těchto mlýnských kamenů je totiž zhotoveno z nekvalitních surovin (vápenec, droba, pískovec), pocházejících z blízkého okolí lokality. Podstatně početněji se na Starém Hradisku setkáváme s kvalitnějšími žernovy, vyrobenými z arkoz (21 %), pocházejících z asi 30 km vzdálené Boskovické brázdy. Určitý počet mlýnských kamenů byl ovšem dovážěn z poměrně vzdálených oblastí, v největším množství žernovy z fonolitu (46,7 %) ze známého produkčního centra v oblasti východočeské Kunětické hory, vzdáleného asi 80 km. Předmětem dálkového obchodu bylo i menší množství výrobků z dalších, velmi kvalitních surovin. Žernovy z křemence (14 %) a z křemenného porfyru (1,5 %) pocházejí až z více než 300 km vzdáleného území severozápadních Čech; v prvním případě se jejich výroba mohla realizovat v Černovicích u Chomutova, v druhém případě v prostoru Opárenského údolí u Lovosic, největšího výrobního místa laténských žernovů v Čechách. Také mlýnské kameny z olivinitického bazaltu (4 %) jsou pravděpodobně importem až z asi 150 km vzdálené oblasti Burgenlandu.

Mapa míst původu žernovů, které se na Staré Hradisko dostávaly dálkovým obchodem.

Nejvýznamnější úlohu hrálo Staré Hradisko v dálkovém obchodu; kontrolovalo v něm severojižní spojnici mezi Baltem a Podunajím a dále jižním, severoitalským prostředím a spojnici vedoucí západně do oblastí keltského území v Čechách. Obchodními artikly nebyly jen důležité suroviny (jantar, zlato, stříbro, měď, cín, sůl, grafit, kožešiny atd.), nýbrž i potraviny a hotové výrobky.

Kontakty s jižním prostředím můžeme na moravském území registrovat již od časně laténské období, je ovšem zřejmé, že v pozdně laténské období byly jednoznačně nejsilnější. Zatímco v dřívějších dobách šlo nejspíše pouze o doklady pohybu keltských skupin, v pozdním latěnu jde zcela jistě o projev organizovaných vzájemných obchodních styků. Římskou republikou byly pro to vytvořeny předpoklady ovládnutím Gallie Zaalpské na počátku 2. století a založením města Aquileje v roce 181 př. n. l., důležitého výchozího místa na dálkové obchodní trase pozdější tzv. jantarové stezky, probíhající z venéské oblasti východním Přítalpím přes Korutany až na naše území a odtud Moravskou branou dále na sever. Založení Aquileje bylo jednou z nejvýznamnějších událostí pro východní území středo-

evropského pravěku a toto městské centrum tvořilo paralelu k mnohem starší západní Massilii v jižní Gallii.

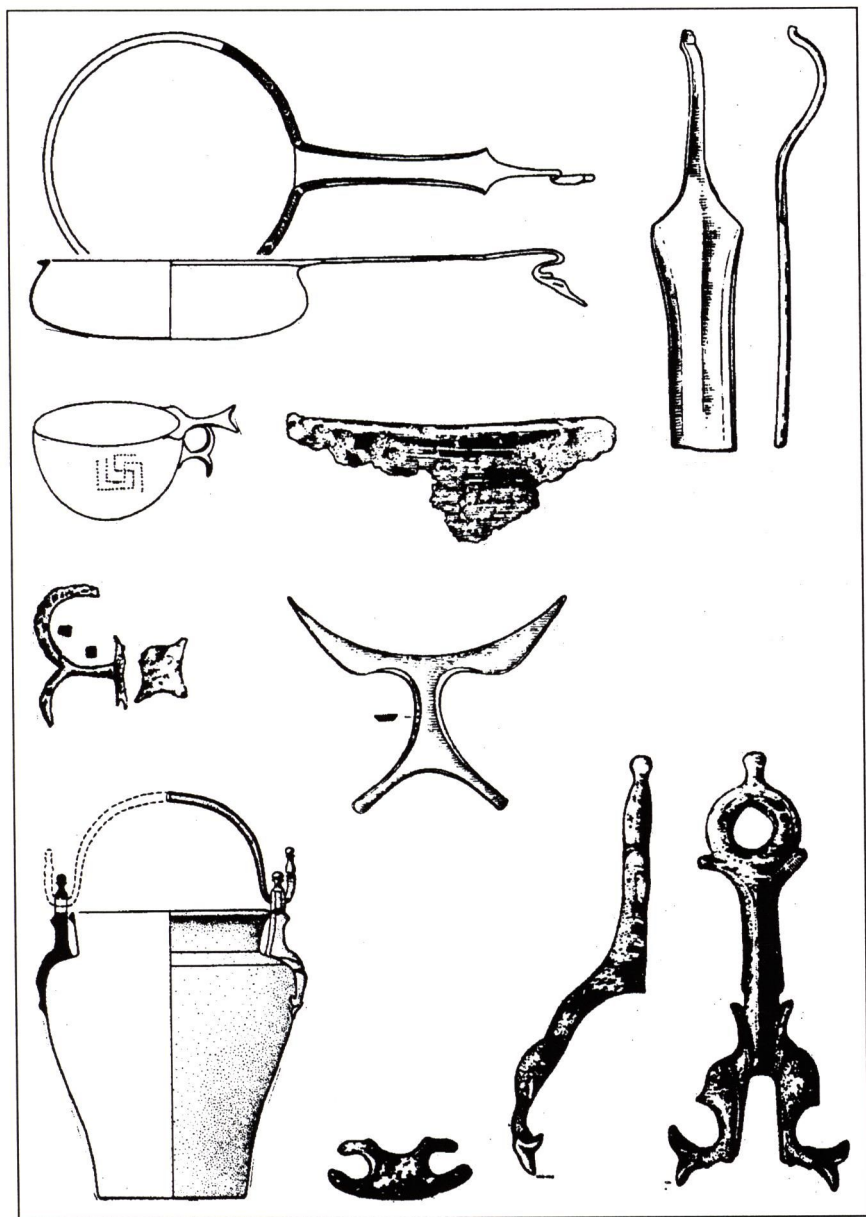
Právě v tomto období je v moravském nálezovém fondu patrný silný kontakt se slovinským a dále s adriatickým severoitalským prostředím; je velmi pravděpodobné, že právě tyto významné obchodní styky byly nejdůležitější příčinou vzniku Starého Hradiska. Na oppidu shledáváme výrazné doklady jižních importů a naopak na italské území se dostávaly nepochybně velmi oblíbené jantarové šperky, které byly právě zde z dovážené severské suroviny vyráběny a odtud v rámci oboustranných obchodních styků dále distribuovány do římského republikánského prostředí.

Přítomnost kupců na Starém Hradisku je doložena nálezy bronzových pečeti schránek a v osteologickém materiálu dokonce kostmi osla, na jiných oppidech pak nálezy stílů – rydel na psaní a kostěných rámečků voskových psacích tabulek. Obchodní úlohu oppida na severojižní obchodní trase zdůrazňují i numismatické nálezy. Posledními výzkumy byla získána stříbrná mince velemského typu, pocházející z Burgenlandu a bronzový římský republikánský denár datovaný do období kolem roku 133 n. l. Přerušení tohoto dálkového obchodu v důsledku změněné politické situace v jižním sousedství našich zemí, proniknutí Dáků na západ a zhoršení vztahů s norickým královstvím bylo podle mého názoru hlavní příčinou zániku oppida i keltského osídlení Moravy vůbec.

Líc a rub stříbrné tetradrachmy norického původu. Dvojnásobná velikost.

Ze severního, tehdy východogermánského prostředí byl na moravské území dovážen v pozdní době laténské surový jantar baltského původu. Jeho distribuce směřovala dálkovou spojnici, probíhající jednoznačně Moravskou branou na oppidum Staré Hradisko, kde byl zpracováván a výrobky z něho byly dále distribuovány nejspíše do jižních oblastí. Na kontakty keltského obyvatelstva Moravy se severním germánským světem ukazují ovšem i další nálezy, a to jak z oppida, tak i z nížinných osad; sporadicky se vyskytují zlomky nádob s hraněnými okraji, kte-

Zlomky importovaných bronzových nádob ze Starého Hradiska s vyobrazením celých tvarů pánve, cedníku a vědra.

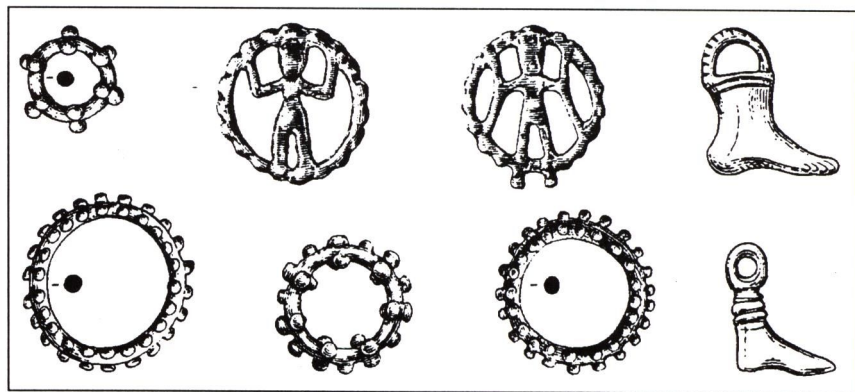
ré jsou charakteristické pro současnou przeworskou kulturu na polském území, a různé tvary bronzových a železných pásových zápon. Na Starém Hradisku jsou ovšem i typy zápon, mající původ v západogermánském prostředí středoněmecké oblasti.

Vztah slovinského a severoitalského území s Moravou přesvědčivě dokládá řada předmětů, nalézáných nejčastěji právě na Starém Hradisku; jejich původ nelze ovšem bohužel dosud vždy jednoznačně určit.

Některé z nich mají svůj původ zcela jistě v severoitalské venétské oblasti – odtud pocházejí například nálezy bronzových trojkroužků, košíčkovitého závěsku a bronzových plechů s maskami. Italské proveniencie jsou i železné prsteny se zlatou folií v lůžku pro gemmu a pravděpodobně také závěsky v podobě ruky s gestem zatáčené pěsti. Z dílen severoitalské oblasti nepochybně pochází také většina typů bronzových nádob, opět známých především ze Starého Hradiska a až jihoitalskou provenienci mají zlomky skleněných mielefiorových šálků a mís. Na moravském území jsou ovšem známy i nálezy jednoznačně slovinského původu – bronzový závěsek z Postoupek, bronzová mötschwilská spona z Pohanska, spona typu Šmarjeta ze Starého Hradiska a snad i bronzový tordovaný kroužek s vývalky z Bořitova. Kontakt s istrijskou oblastí dokumentují dvě spony typu Picugi ze Starého Hradiska.

Velké jantarové perly, bronzové trojlísté nášivky či knoflíky zdobené triskelem mohly být ovšem naopak pravděpodobně vyráběny na Starém Hradisku, nebo v případě ozubených koleček na středočeském oppidu Závist a do jižního prostředí byly odtud dováženy.

Dálkové kontakty moravského území s jižními oblastmi nám kromě výše uvedených dokladů názorně ilustruje také známý hromadný nález, objevený již v roce 1868 nedaleko oppida u Ptení. Většina předmětů – jantarové perly, skleněné perly typu Adria, bronzové kroužky s lidskou postavou uvnitř, bronzové závěsky

Bronzové závěsky v podobě boty a výběr bronzových kroužků z hromadného nálezu ze Ptení.

v podobě boty a vědrovité závěsek dokládají spojení podél východního okraje Alp se slovinskou oblastí a dále se severoitalským venetským územím.

Nechybí ani archeologické doklady kontaktů moravských Keltů s norickým územím v podobě prolamovaných bronzových plechů, a časných noricko-panonských opaskových zápon ze Starého Hradiska a především mincovních nálezů. Kromě výše již zmíněné stříbrné tetradrachmy typu Velem St. Vid byly v posledních letech nalezeny další norické mince i na jiných moravských sídlištích doby laténské.

V pozdní době laténské se na Moravě ze Starého Hradiska i z jiných lokalit vyskytují též nálezy, ukazující i na řídké kontakty se vzdálenými jihovýchodními, případně východními a západními oblastmi Evropy. Ze Starého Hradiska jsou to doklady části bronzových opasků, pocházejících ze skordiské oblasti středního Podunají a objevují se dokonce i nálezy součástí koňských postrojů ze vzdálenějšího dolního Podunají a ze severního Černomoří. Ty snad mohou souviset s dovozem tráckých koní do keltského středoevropského prostředí, který je znám z písemných zpráv. Naopak jedna potinová mince nalezená na Starém Hradisku má původ ve střední Gallii, na území keltského kmene Rémů; jihogalského původu jsou zde zjištěné bronzové cedníky i zlomky hliněných vinných amfor.

Výrazným způsobem je ovšem možno v moravském náleзовém fondu sledovat spojení i s územím Čech. Projevuje se nejvíce v keramice, mezi níž se poměrně hojně objevuje hrubé zboží se struhadlovitě drsněným povrchem, typické pro středočeskou a východočeskou oblast, řidčeji pak hrubá keramika s příměsí muskovitické slídy v materiálu, která je příznačná pro východní Čechy. Na Moravě se s těmito dvěma druhy keramiky setkáváme především na lokalitách oblasti přilehlé k Českomoravské vysočině, ale vyskytují se poměrně často i na Starém Hradisku. Zde byl dokonce nalezen i celý tuhový hrnec se značkou na dně, který má podle tvaru i materiálu jednoznačně středočeskou provenienci. V oblasti severní části Boskovické brázdy a opět i na Starém Hradisku se ovšem vyskytují i keramické tvary z hrubého materiálu, zdobené nepravidelným svislým a šikmým rýhováním, jež jsou příznačné až pro území severozápadních Čech, a to oblast středního Poohří. Je ovšem nutno poznamenat, že tyto nádoby se zcela jistě na moravské území dostávaly jako obal při transportu jiných dovážených produktů, není ovšem vyloučeno, že jsou současně i dokladem pohybu českých Keltů na Moravu území.

Právě Staré Hradisko a nakonec i celé středomoravské území je v pozdně laténské období v hmotné kultuře velmi příbuzné zejména s východočeskou oblastí a mezi oběma regiony probíhaly jistě velmi čilé vzájemné kontakty. Staré Hradisko se totiž nachází v blízkosti jižního vyústění spojnice, vedoucí údolím Romže a Nectavy mezi Hanou a Malou Hanou, odkud probíhala dálková cesta dále do východních Čech. Odtud byly touto obchodní trasou dopravovány na oppidum výše zmíněné mlýnské kameny z Kunětické Hory a naopak Staré Hradisko opačným směrem zprostředkovávalo transport jižního zboží. Bezprostředně v jižním vyústění této spojnice u Ptení je situováno důležité sídliště, mimo jiné s nálezem římského republikánského asu, a jistě s ní souvisí i již uvedený depot.

v podobě boty a vědrovitý závěsek dokládají spojení podél východního okraje Alp se slovinskou oblastí a dále se severoitalským venetským územím.

Nechybí ani archeologické doklady kontaktů moravských Keltů s norickým územím v podobě prolamovaných bronzových plechů, a časných noricko-panonských opaskových zápon ze Starého Hradiska a především mincovních nálezů. Kromě výše již zmíněné stříbrné tetradrachmy typu Velem St. Vid byly v posledních letech nalezeny další norické mince i na jiných moravských sídlišťích doby laténské.

V pozdní době laténské se na Moravě ze Starého Hradiska i z jiných lokalit vyskytují též nálezy, ukazující i na řídké kontakty se vzdálenými jihovýchodními, případně východními a západními oblastmi Evropy. Ze Starého Hradiska jsou to doklady části bronzových opasků, pocházejících ze skordiské oblasti středního Podunají a objevují se dokonce i nálezy součástí koňských postrojů ze vzdálenějšího dolního Podunají a ze severního Černomoří. Ty snad mohou souviset s dovozem tráckých koní do keltského středoevropského prostředí, který je znám z písemných zpráv. Naopak jedna potinová mince nalezená na Starém Hradisku má původ ve střední Gallii, na území keltského kmene Rémů; jihogalského původu jsou zde zjištěné bronzové cedníky i zlomky hliněných vinných amfor.

Výrazným způsobem je ovšem možno v moravském nálezovém fondu sledovat spojení i s územím Čech. Projevuje se nejvíce v keramice, mezi níž se poměrně hojně objevuje hrubé zboží se struhadlovitě drsněným povrchem, typické pro středočeskou a východočeskou oblast, řidčeji pak hrubá keramika s příměsí muskovitické slidy v materiálu, která je příznačná pro východní Čechy. Na Moravě se s těmito dvěma druhy keramiky setkáváme především na lokalitách oblasti přilehlé k Českomoravské vysočině, ale vyskytují se poměrně často i na Starém Hradisku. Zde byl dokonce nalezen i celý tuhový hrnec se značkou na dně, který má podle tvaru i materiálu jednoznačně středočeskou provenienci. V oblasti severní části Boskovické brázdy a opět i na Starém Hradisku se ovšem vyskytují i keramické tvary z hrubého materiálu, zdobené nepravidelným svislým a šikmým rýhováním, jež jsou příznačné až pro území severozápadních Čech, a to oblast středního Poohří. Je ovšem nutno poznamenat, že tyto nádoby se zcela jistě na moravské území dostávaly jako obal při transportu jiných dovážených produktů, není ovšem vyloučeno, že jsou součástí i dokladem pohybu českých Keltů na Moravu území.

Právě Staré Hradisko a nakonec i celé středomoravské území je v pozdně laténské období v hmotné kultuře velmi příbuzné zejména s východočeskou oblastí a mezi oběma regiony probíhaly jistě velmi čilé vzájemné kontakty. Staré Hradisko se totiž nachází v blízkosti jižního vyústění spojnice, vedoucí údolím Romže a Nectavy mezi Hanou a Malou Hanou, odkud probíhala dálková cesta dále do východních Čech. Odtud byly touto obchodní trasou dopravovány na oppidum výše zmíněné mlýnské kameny z Kunětické Hory a naopak Staré Hradisko opačným směrem zprostředkovávalo transport jižního zboží. Bezprostředně v jižním vyústění této spojnice u Ptení je situováno důležité sídliště, mimo jiné s nálezem římského republikánského asu, a jistě s ní souvisí i již uvedený depot.

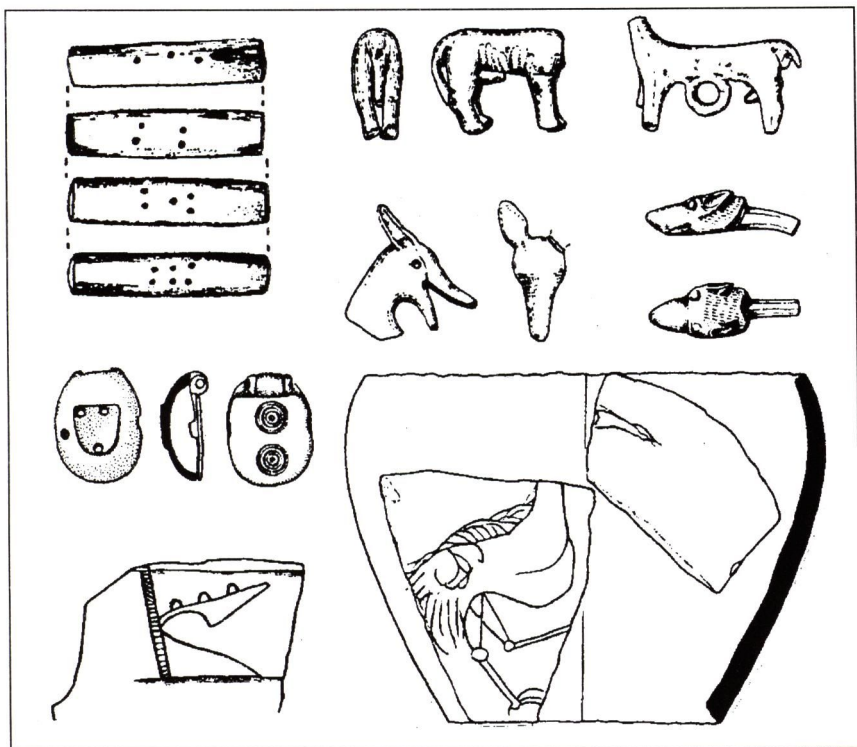

10. Náboženství

Pro poznání duchovních představ Keltů sídlících na Starém Hradisku a jeho okolí máme v archeologickém materiálu velmi málo opor. Z pozdně laténského období totiž z celého území na západ od Rýna známe pohřebiště pouze sporadicky a na našem území, s výjimkou hrobů germánského charakteru, prakticky vůbec. Muselo to být nepochybně způsobeno zásadní změnou pohřebního ritu; již v druhé polovině 3. století totiž středoevropští Keltové zcela přešli od kostrového pohřbívání k žárovému, kdy kremace byla spolu se součástmi oděvu, zbraní a milodaru ukládána do větších mělkých jam. V pozdně laténském období pak podle dostupných dokladů došlo k zpřísnění tohoto ritu a pohřeb s velmi chudou výbavou; byl ukládán do malých mělkých jamek z našeho území tomu nasvědčují pozorování ze středočeského oppida Stradonice a především právě ze Starého Hradiska. V průběhu výzkumu z 30. let byly v sondě před jihozápadní bránou do západního předhradí zjištěny dva pohřby v malých jamkách, v nichž kromě lidských kremací se nacházely pouze zlomky přepálených bronzových a železných předmětů. Svým charakterem i polohou umístění tento nález zcela odpovídá situaci zjištěné před 15 lety na hessenském oppidu Heidetränk u Frankfurtu nad Mohanem. Tato poloha pohřebiště nápadně odpovídá ustálenému způsobu pohřbívání Římanů u hlavních cest před městskými branami. Je ovšem zřejmé, že získat bližší poznatky o pohřebním ritu Keltů v pozdní době laténské bude velmi obtížné až nemožné a v sídlíštním materiálu již nemáme pro osvětlení jejich duchovního života k dispozici příliš mnoho podkladů.

V tomto hmotném materiálu máme k dispozici pouze projevy drobného užitého umění, objevující se především v prostředí oppid, ale občas i na soudobých sídlích. Ze Starého Hradiska jsou známy různé formy závěsků, které měly nepochybně funkci amuletů, lidské i zvířecí bronzové plastiky, vzácně i kresby ryté na povrchu jemné keramiky: v jednom případě postavy jeřába, v druhém spony s dlouhým vinutím slovinské provenience. Na středoevropských keltských oppidech je doložena i znalost písma, která sem byla zprostředkována patrně kupci; jsou známy kostěné rámečky voskových psacích destiček a stily na psaní. Na Starém Hradisku byly nalezeny bronzové schránky na pečetítka a dokonce malý kotouč ze střeptu s vyrytými písmeny. Nálezy cizí, zejména jižní provenience přesvědčivě dokládají, že obyvatelé oppida nežili v žádném případě izolovaně, ale měli čilé kontakty nejen s blízkým okolím, nýbrž i s vyspělým jihoevropským světem.

Důležitým druhem pramenů pro poznání náboženských praktik obyvatel oppida jsou nálezy lidských kostí, jichž bylo dosud registrováno celkem deset zlomků, pocházejících většinou z lebky. Na laténských sídlích jde o jev poměrně častý a byla mu věnována vždy značná pozornost; dosavadní nálezy z moravských sídlíšť jsem v nedávné době shromáždil a pokusil se o jejich vyhodnocení. Ojedinelé kosti nelze ovšem přesvědčivě interpretovat a nepochybně je pouze to, že se jedna

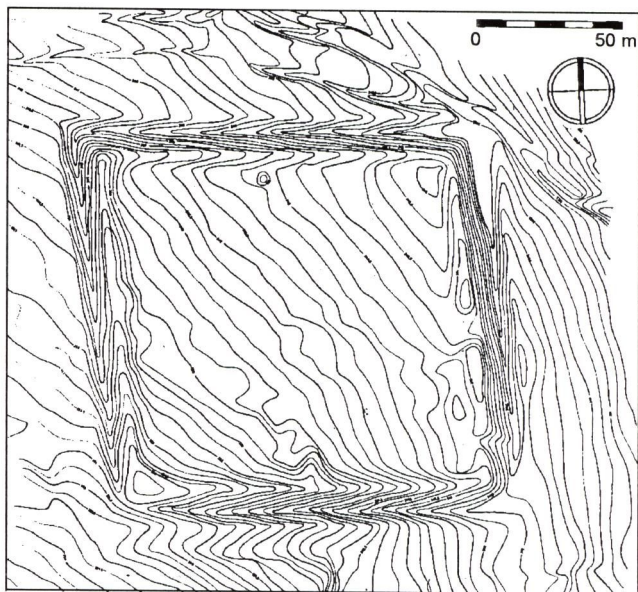

Předměty dokládající duchovní představy obyvatel oppida. Vlevo nahoře kostěná hrací kostka, pod ní bronzová pečetní schránka. Napravo části bronzových zvířecích plastik, dole části keramických nádob s rytinami spony a jeřába.

o nestandardně uložené pozůstatky části keltské populace, snad přímo obyvatel oppida, jejichž význam můžeme obecně spatřovat především v oblasti kultu.

Jednoznačněji lze naopak interpretovat dětský pohřeb ve skrčené poloze, uložený v základovém žlabu nadzemní stavby v prostoru jednoho dvorce na západním předhradí. Obdobné dětské pohřby nacházíme i na jiných keltských oppidech, na příklad na středočeské Závisti či bavorském Manchingu a lze je vcelku věrohodně považovat za stavební oběti.

V životě Keltů hrály náboženské představy, podobně jako u ostatních soudobých národů, nepochybně velmi významnou roli. Jsme o tom nakonec dobře informováni z řady starověkých písemných zpráv. Zásadní úlohu ve společnosti měla kněžská vrstva vzdělaných druidů a náboženské rituály byly velmi rozmanité; od uctívání jednotlivých božstev v krajinném prostředí u posvátných stromů a vodních zdrojů až po obřady uskutečňované ve svatyních. Je sice velmi pravděpo-

*Půdorys
tzv. viereckschanze
u Luděřova.*

dobné, že náboženské obřady se odehrávaly přímo v areálu oppida, ve zjištěných archeologických situacích však pro to žádné doklady nemáme. Nedaleko Starého Hradiska, asi 15 km vzdušnou čarou, se však nachází výrazný čtyřúhelníkový valový objekt u Luděřova, který má řadu znaků, včetně pozůstatků šachty, shodných s tzv. keltskými Viereckschanzemi. Tyto objekty jsou velmi početné a vyskytují se na rozsáhlém evropském teritoriu od Francie přes Německo až na naše území; nejznámější česká viereckschanze, proslulá nálezem kamenné plastiky hlavy boha či héra, se nachází u Mšeckých Žehrovic ve středních Čechách. Provedené početné výzkumy ukázaly podobu těchto kvadratických objektů nejčastěji o rozměrech asi 100×100 metrů se sporadickou zástavbou uvnitř. V jejich areálech byly často odkrývány kulové stavby které jsou interpretovány jako chrámy. Kultovní funkce je přisuzována i šachtám či studnám, až desítky metrů hlubokým, umístěným většinou v rozích nebo uprostřed vnitřního obvodu opevnění.

Přesto, že nejnovější výzkumy některých těchto viereckschanzí umožňují je považovat i za dvorce keltské elity, kultovní funkce většiny zůstává také pravděpodobná a bude třeba v tomto směru posuzovat každou lokalitu individuálně podle skutečných archeologických zjištění. V případě luděřovského objektu, nakonec datovaného do keltského období pouze nepřímo, podle morfologických znaků a snad jeho kartografickým dokladem i vyloučením novověkého původu, bude třeba vyčkat archeologického výzkumu.

11. Etnická příslušnost obyvatel oppida, otázky jeho jména, počtu obyvatel i jeho zázemí

Podle nálezů hmotné kultury není třeba nijak pochybovat, že obyvateli oppida i laténských sídlišť v úrodných oblastech Moravy byli Keltové. Na moravské území se dostali z Podunají již v druhé polovině 5. století př.n.l., kdy obsadili nejenom jižní části země, nýbrž zvláště podle nejnovějších nálezů i oblast Hané. Pouze území Malé Hané kolonizovali až v průběhu první poloviny 3. století př. n. l., tedy ve stupni LT-B2, a to pravděpodobně z jihu přes Brněnsko a oblast Kuřimska.

V pozdně laténském období vykazuje hmotná kultura obyvatel Starého Hradiska v předmětech vyrobených z kovů výrazně uniformní rysy příznačné pro celé střeoevropské prostředí, výrazné odlišnosti lze sledovat především v keramice. Obecně keramika z oppida odpovídá zcela nálezům ze současných nížinných sídlišť území Hané a kromě většiny příznačné domácí produkce můžeme u ní sledovat silné ovlivnění středodočeským prostorem, projevující se zejména přítomností výrazné hrubé keramiky se struhadlovitým povrchem. Její výskyt, sledovatelný až na území Bratislavy, bývá některými archeology spojován s pohybem Bójů z české kotliny do této oblasti. Není jistě náhodou, že právě na Starém Hradisku a v oblasti Hané se vyskytuje poměrně často. Jde totiž jistě o logický doklad toho, že spojnice centrální části Čech s Moravou probíhala z nejvýchodnější osídleného Litomyšlska do prostoru mezi Městečkem Trnávkou a Chornicí, kde začínalo souvislé osídlení oblasti Malé Hané a kde se tato dálková komunikace větvila jednak směrem do oblasti Malé Hané a Lysické sníženiny, jednak údolím Nectavy a Romže do prostoru Hané a na Staré Hradisko. V pozdní době laténské se pak na sídlišťích západněji položeného regionu Lysické sníženiny objevuje také výrazně zdobená keramika, jejíž původ lze sledovat až v oblasti severozápadních Čech a kterou by snad také bylo možno považovat za doklad posunu obyvatelstva. Je ovšem zajímavé, že v materiálu ze Starého Hradiska ji téměř postrádáme.

Nelze se ubránit také spekulativnímu pokusu o ztotožnění oppida s některým ze známých obchodních středisek, známých z mapy Klaudia Ptolemaia, vytvořené sice v polovině druhého století našeho letopočtu, nicméně na podkladě starších cestovních itinerářů, zaznamenávajících situace ještě z doby keltského osídlení.

Staré Hradisko se nachází v prostoru, kudy probíhala trasa tzv. jantarové stezky z Podunají, z Carnunta a Vindobony, směřující Moravskou branou k baltskému pobřeží, přičemž na její trase na moravském území se nejčastěji uvažuje o pravděpodobném umístění osad Félíxia, Meliodunon a Strevinta. Jejich lokalizaci se zabývalo mnoho badatelů. Již moravský historik V. Brandl v roce 1885 vyslovil domněnku, zda se na Starém Hradisku nenacházela Strevinta. E. Šimek, který se u nás

nejdůkladněji zabýval určením míst uváděných na Ptolemaiově mapě, však byl v roce 1958 k tomuto názoru zdrženlivý a kladl ji do dnešní Skalice nad Svitavou. Přehled starších názorů o poloze Strevinty podal v roce 1937 J. Skutil, neodvážil se však sám určit její umístění. Obecně J. Böhlm roku 1946 kriticky konstatoval, že jména výše zmíněných osad nelze bezpečně ztotožnit s žádnou lokalitou na našem území.

Bližší lokalizace osad uváděných na Ptolemaiově mapě je jistě velmi obtížná až nemožná, přesto však se o její výklad pokouší stále další generace badatelů. Například v poslední době S. Rehák a R. Květ v roce 1993 zcela odlišně od E. Šimka (a podle mého názoru i méně pravděpodobně) výše zmíněné tři osady umísťovali podstatně západněji, na rakouské a české území. Staré Hradisko pak ztotožnili s další osadou zvanou Leukaristos.

Je zcela jisté, že dalším, sebedrobnějším rozbořením Ptolemaiovy mapy nemůže být dosaženo ve věci lokalizace v ní uváděných míst spolehlivých závěrů a že je nutno ve větší míře se snažit využít současných archeologických závěrů a vyčkat trpělivě nových. Například se domnívám, že pokud by E. Šimek ve své době znal bořitovské sídliště, ležící vzdušnou čarou asi jen 8 km jižněji od Skalice nad Svitavou, a především jeho výrazný řemeslný a obchodní charakter, lokalizoval by jistě Strevintu tam. Nakonec již i J. Skutil v roce 1937 soudil, že „jedině archeologie může přispět platně k objasnění těchto lokalizací a identifikací“.

Problematika hustoty osídlení v době laténské byla sice poměrně často diskutována, je však podle mého soudu pouze velmi obtížně řešitelná a ocitáme se přitom na pokraji pouhých spekulací. Sledována byla dosud blíže pouze na územích několika relativně dobře zkoumaných regionů. Například v pozdně laténském období v prostoru Lysické sníženiny bylo podle našich dosavadních znalostí současně užíváno 10 sídlišť, tedy jejich hustota by byla 16,6 sídlišť na 100 km². Naopak ve velmi dobře prozkoumané oblasti pod Pavlovskými vrchy v Podyjí se však ukázalo, že v prostoru 12 km² se nacházelo v průběhu pozdní doby laténské dokonce celkem 10 sídlištních lokalit, tedy podstatně vyšší hustota (na 100 km² asi 83 sídlišť); sídliště byla ovšem ve své většině pouze velmi malá. Na jedno z nich by připadalo asi 200 ha, z toho 90 ha orné půdy, obdělávatelné hospodářské zázemí jednoho staršího keltského sídliště z Bíliny odhadovali čeští kolegové na 67–180 ha.

Přidržíme-li se užívaných teoretických úvah o velikosti typické obcí pravěkých zemědělců, pak na pozdně laténských sídlištních Lysické sníženiny by mohlo žít 60–120, maximálně 250 osob, hustota by tedy byla 1–2 osoby/km², maximálně 4 osoby. V regionu pod Pavlovskými vrchy byla ovšem hustota podstatně větší a pohybovala se mezi 3–6 osob/km², maximálně 12,5 osob/km², a takovou můžeme patrně předpokládat i v oblasti Hané. Na území na pravém břehu Moravy, vymezeném na jihu Výškovskou bránou a severně Kosířem, především v povodí toků

Romže a Valové, na ploše asi 200 km², by analogicky mohlo žít 600–1200, maximálně pak 2500 osob. Z jiného pohledu lze uvést, že podle soupisu J. Meduny z roku 1980 je známo z tohoto regionu 93 laténských sídlišť, z nichž minimálně 22 lze datovat do pozdně laténského období; většinu sídlišť ovšem nelze přesněji časově zařadit. Lze ovšem předpokládat, že počet pozdně laténských osad byl zcela jistě podstatně větší, zvláště když počet všech laténských sídlišť se do této doby podstatně zvětšil – v současné době je jich více než 150 a to zdaleka nebude konečný stav. Je pravděpodobné, že jejich původní počet mohl být až dvojnásobný a pozdně laténskému období by mohla náležet zcela jistě alespoň třetina. Šlo by tedy asi o 100 sídlišť relativně současných s oppidem a hustota by zde tedy byla asi 50 sídlišť na 100 km². Při průměrném počtu asi 30–40 obyvatel jedné osady by pak vyplývalo, že na tomto území, které tvořilo nepochybně zázemí oppida žilo asi 3000 až 4000 obyvatel. Tyto hodnoty jsou ovšem podle mého soudu příliš nízké a spíše bych se přikláněl ještě k vyššímu číslu 5000 až 10000 obyvatel.

Pokusím se nyní nastínit řešení otázky počtu obyvatelstva na oppidu Staré Hradisko. Nejprve si ovšem povšimneme tohoto problému na základě současného, v úplnosti jediného prozkoumaného sídliště v nedalekém Bořitově. Zde bylo odkryto mimo jiné 14 obdélníkových chat patrně řemeslnického charakteru a tři větší výrobní objekty, přičemž je zřejmé, že musíme počítat nejméně se dvěma stavebními fázemi sídliště. Pokud výrobní objekty mechanicky rozdělíme do dvou fází, pak můžeme konstatovat, že v nich pracovalo současně minimálně 8, zaokrouhleně snad 10 dospělých osob. Pokud bychom pokládali těchto deset osob za představitele maximálně stejného počtu rodin a velikost jedné průměrné rodiny podle modelu českých badatelů odhadovali na 3–4 osoby, pak lze soudit, že v Bořitově žilo současně 30–40 osob.

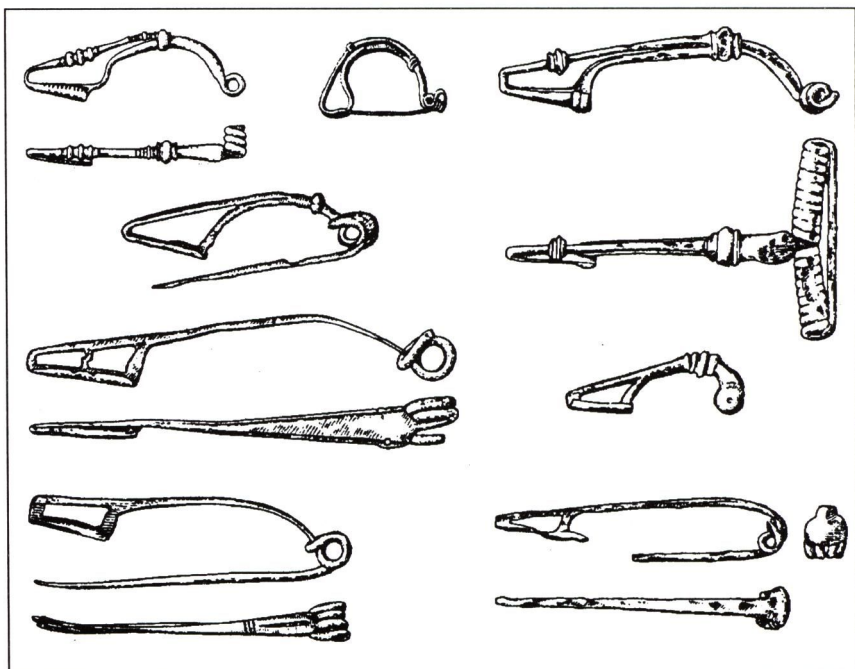
Na Starém Hradisku byla zástavba tvořena dvorci, z nichž celý byl prozkoumán pouze jeden. Nacházelo se v něm 15 zahloubených řemeslnických chat, přičemž je pravděpodobné, že tento jejich počet po celou dobu trvání oppida byl přibližně stejný. Opět bychom tedy došli k počtu 45–60 obyvatel jednoho dvorce. Za předpokladu, že zástavba lokality byla přibližně stejně hustá, a s přihlédnutím ke konfiguraci terénu, mohlo být na oppidu umístěno maximálně až 40 podobně velkých dvorců; pak by mělo Staré Hradisko maximálně asi 2500 obyvatel, spíše méně. Přes značnou spekulativnost těchto úvah je to odhad patrně reálnější, než údaj J. Böhma, který odhadl počet obyvatel oppida na 5000 lidí.

12. Počátek a konec oppida, jeho význam a postavení

Staré Hradisko je běžně v naší odborné literatuře považováno za jedno z nejstarších oppid na našem území. Skutečně také podle nálezů chronologicky citlivých spon tzv. mötschwilského typu lze počátky oppida pravděpodobně klást již do první poloviny druhého století př. n. l. Dlouho se přitom soudilo, že bylo založeno v poloze v minulosti dosud neosídlené, tedy tzv. na zelené louce; teprve v posledních letech revize nálezů ze starších výzkumů ukázala, že zde existovalo již osídlení starší. V průběhu odkrytí z třicátých let zde totiž byla zjištěna výrazná mladohalštatská keramika, spolu s dalšími současnými kovovými nálezy prokazující, že osídlení lokality je možné datovat již do období 6. století př. n. l. Bohužel však dodnes nemáme žádné informace, které by vypovídaly o bližším charakteru tohoto jistě nikterak intenzivního osídlení, ani zda poloha byla v té době opevněna.

Již od založení oppida byla alespoň na místech z hlediska obrany nejcitlivějších, na západním obvodu vybudována první hradba a provedena zásadní parcelace dvorcové zástavby. V průběhu jeho asi 100 let dlouhého trvání docházelo

Výběr železných a bronzových spon. Nahoře spony spojené konstrukce, dole vlevo spony nauheimského typu, vpravo lžičkovitého typu a spona typu Almgren 65.

ovšem k více či méně výrazným stavebním zásahům. Ty byly vyvolány jednak nutnou potřebou obnovovat dřevěné stavby, jejichž životnost nemohla být delší než asi 30 let, jednak však také narůstajícími potřebami jejich obyvatel. Nejvíce se změnila podoba opevnění, které sice mělo stále stejný průběh, avšak místo starší, stržené hradby byla postavena zcela nová, konstrukčně stejného typu, ovšem s podstatně širším, mohutnějším tělesem. V mladší fázi oppida, patrně současně s touto základní přestavbou hradby bylo k němu zřejmě přičleněno a opevněno i východní předhradí, čímž byla podstatně zvýšena obranyschopnost východní brány. Vzhledem k dlouhému trvání oppida je ovšem nutno kromě těchto dvou zásadních stavebních fází hradby počítat i s dalšími jejich úpravami a pokračující výstavbou, která nakonec nad příkrými jižními svahy nebyla zjevně nikdy ani dokončena.

Sídlíšní zástavba oppida však patrně zůstala zachována ve své původní podobě po celou dobu jeho trvání. V době, kdy došlo k jeho největšímu rozmachu, se pak rozšířila nejen do areálu východního předhradí, ale dokonce i do neopevněného prostoru západně oppida.

Hlavním zaměstnáním obyvatel lokality byla různá specializovaná řemeslná výroba, jejíž produkty byly distribuovány nejen do jeho přirozeného zázemí, nýbrž byly předmětem i dálkového obchodu. Právě tyto dvě základní činnosti – specializovaná řemesla a dálkový obchod byly zcela jistě hlavním důvodem vzniku našich oppid a tedy i Starého Hradiska. Řemeslná výroba se přitom v rámci zástavby lokality podle dosavadních poznatků nijak nekonzcentrovala a odehrávala se (a to dokonce i zhotovování mincovních střížků) ve více dvorcích v různých částech lokality. V dálkovém obchodu kontrolovalo oppidum nejenom severo-j jižní tzv. jantarovou stezku, nýbrž i důležitou spojnici centrální Moravy s Českou kotlinou.

Bronzové plechové kování s vyobrazením lidských obličejů.

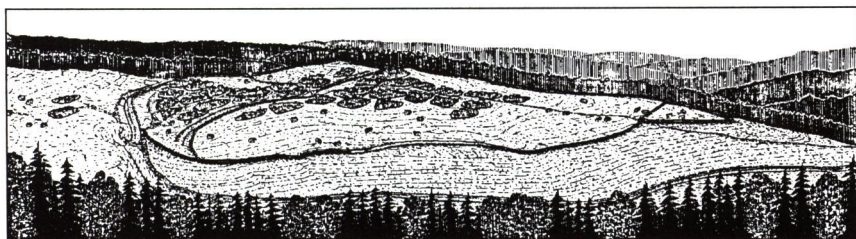
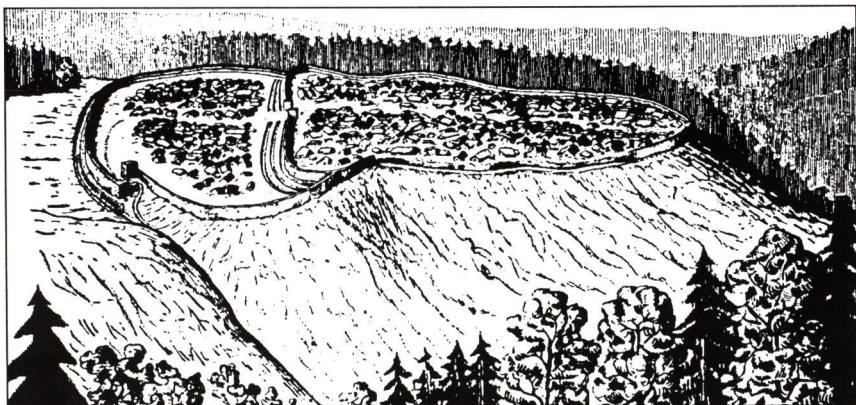
Právě tato poměrně specializovaná úloha oppid vedla zřejmě ovšem nakonec k jejich zániku. Kolem poloviny posledního století se totiž podstatně změnila politická situace v jižním sousedství našich zemí. Dácká říše se pod vedením svého krále Burebisty rozšířila do Panonie a podle písemných zpráv zasahovala dokonce až po řeku Moravu. K horšímu se tehdy změnil poměr Keltů i k norickému království, nacházejícímu se v Alpách na území dnešních Korutan, přes jehož území procházely kontakty s římským prostředím. Historické zprávy zmiňují například neúspěšné obléhání hlavního města Noreie keltskými Bóji v roce 58 př. n. l. a naopak upevnění vztahů norického království s germánskými kmeny, jejichž tlak se již tehdy na území našich Keltů projevoval.

Tyto události musely negativně silně ovlivnit průběh dálkového obchodu a tím i postavení oppid, hlavních středisek jeho organizace a kontroly. Jejich prosperita i úloha dalších případných nižších středisek obchodu a výroby tím skončila a nepochybně tím byl i poznamenán vývoj vesnických sídel. V každém případě kolem poloviny posledního století končí keltské osídlení na našem území, a to jak na oppidech, tak i na nižších sídlištích. Podle svědectví archeologických výzkumů Starého Hradiska je přitom zřejmé, že lokalita byla opuštěna beze stop násilí, a je proto nutné předpokládat masový odchod keltského obyvatelstva z našich zemí. Pohyb velkých kmenových celků byl tehdy vcelku běžným zjevem; nelze v této souvislosti nevzpomenout historicky doložené stěhování švýcarských Helveciů. Tento keltský kmen podle zprávy G. J. Caesara v roce 52 př. n. l. opustil svá sídla, spálil svá oppida i vesnice a odstěhoval se do Gallie. Kam naši Keltové odešli ovšem nevíme. Archeologicky i numismaticky se zdůvodňuje odchod alespoň části českých Bójů do oblastí kolem Bratislavy a Pannonie, kde jsou Bójové doloženi ještě kolem přelomu letopočtu. Není také přitom vyloučeno, že, alespoň částečně mohlo jít i o obyvatelstvo z Moravy. Pohyb malé části Bójů je historicky doložen v roce 52 př. n. l. i na území Gallie a i zde byly v archeologických nálezech zjištěny náznaky, že by mohlo jít o obyvatelstvo z českého území. Musíme ovšem počítat s tím, že se země zcela nevylidnila, nicméně z druhé poloviny posledního století již žádné archeologické doklady laténské kultury na Moravě neznáme. Pouze na východomoravském území pokračuje v této době osídlení silně keltizovaným obyvatelstvem tzv. púchovské kultury, jehož výšinná sídliště kontrolují i oblast Moravské brány a nepřímo tak přinášejí svědectví o dalším trvání jí procházející obchodní cesty. Prozatím sporadické nálezy pak dokládají, že do prostoru Hané pronikají v této době i příslušníci východogermánských kmenů z území dnešního Polska.

V nedávné době byl také vysloven názor, že Staré Hradisko plnilo úlohu při neúspěšném tažení Římanů roku 6 n. l. proti germánským Markomanům, usedlým tehdy v České kotlině. Tzv. Marubodova říše měla být vzata do kleští dvěma proudy římského vojska; postup jižního se rekonstruuje podle charakteristických nále-

zů bronzových římských spon, z nichž dvě jsou uváděny také ze Starého Hradiska. Tyto spony pocházejí z boskovické sbírky, kde jsou sice uloženy společně s ostatními nálezy z výzkumů F. Lipky a K. Snětiny, nicméně všechny dobové zprávy o nich mlčí a jejich původ z oppida je proto více než pochybný. Lze konstatovat, že mladší než keltské osídlení skutečně v žádném případě na lokalitě dlouholetými výzkumy doloženo není a Staré Hradisko již zůstalo trvale pusté až do současnosti. Nachází se nakonec již v oblasti okraje vlastní Dražanské vrchoviny, pro osídlení málo příhodné, která byla kolonizována až hluboko ve středověku.

Pokusy o rekonstrukci podoby oppida od jihu. Nahoře z roku 1946 podle J. Böhma, dole z roku 1995 na základě poválečných výzkumů.

Tématicky seřazená literatura

Přírodní prostředí lokality

Přichystal, A. – Opravil, E.: Poznatky k přírodnímu prostředí keltského oppida Staré Hradisko, Časopis moravského muzea LXXVII, 1992, 115–121.

Historické zprávy o lokalitě a nálezech jantaru a dějiny výzkumů

Čižmář, M.: Keltské oppidum Staré Hradisko. Historie výzkumů. Prostějov 1984.

Čižmář, M.: Jaroslav Böhm a moravská archeologie, Archeologické rozhledy LIII, 2001, 757–762.

Skutil, J.: Hradisko, ubi myrrha effoditur, Ročenka národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané XII, 1935, 17–43.

Skutil, J.: Ještě k historii Starého Hradiska, Ročenka národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané XIV, 1937, 37–54.

První zprávy o lokalitě

Červinka, I. L.: Morava za pravěku. Brno 1902.

Faktor, F.: Hradiště u Malého Hradiska, Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci XIV, 1897, 119.

Zprávy o výzkumech F. Lipky a K. Snětiny

Lipka, F.: Stradonice moravské ?, Pravěk V, 1909, 35–38.

Lipka, F. – Snětina, K.: Staré Hradisko. Gallské oppidum na Moravě, Časopis moravského muzea XII, 1912, 73–92, 298–309.

Lipka, F. – Snětina, K.: Staré Hradisko. Gallské oppidum na Moravě, Časopis moravského muzea XIII, 1913, 112–131.

Zprávy o výzkumech v třicátých letech

Böhm J.: Staré Hradisko, Ročenka národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané XII, 1935, 5–16.

Böhm, J.: Staré Hradisko II, Ročenka národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané XIII, 1936, 5–33.

Böhm, J.: Staré Hradisko III, Ročenka národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané XIV, 1937, 5–36.

Zprávy o výzkumech v šedesátých až devadesátých letech

Čižmář, M.: Grabung des keltischen Oppidum Staré Hradisko /Katastralgebiet Malé Hradisko/ im Jahre 1983 (Bez. Prostějov), Přehled výzkumů 1983, (1985), 34–35.

Čižmář, M. 1987: Grabung des keltischen Oppidum Staré Hradisko, Katastralgebiet Malé Hradisko (Bez. Prostějov), Přehled výzkumů 1984, (1987), 34–35.

- Čižmář, M. – Vorlíčková, D.: Grabung des keltischen Oppidums Staré Hradisko im Jahre 1985, (Bez. Prostějov), Přehled výzkumů 1985, (1987), 34–35.
- Čižmář, M.: Erforschung des keltischen Oppidums Staré Hradisko im Jahre 1986, (Bez. Prostějov), Přehled výzkumů 1986, (1989), 42–43.
- Čižmář, M.: Erforschung des keltischen Oppidums Staré Hradisko in den Jahren 1983–1988 (Mähren, ČSSR), Archäologisches Korrespondenzblatt 19, 1989, 265–268.
- Čižmář, M. – Horálková, P.: Grabung des keltischen Oppidums Staré Hradisko im Jahre 1987, /Bez. Prostějov/, Přehled výzkumů 1987, (1990), 44.
- Čižmář, M. – Horálková, P.: Erforschung des keltischen Oppidums Staré Hradisko im Jahre 1988, /Bez. Prostějov/, Přehled výzkumů 1988, (1991), 32.
- Čižmář, M. – Horálková, P.: Erforschung des keltischen Oppidums Staré Hradisko (Gemeinde Malé Hradisko, Bez. Prostějov), Přehled výzkumů 1989, (1993), 54–55.
- Čižmář, M. – Horálková, P.: Erforschung des keltischen Oppidums Staré Hradisko im Jahre 1990 (Gemeinde Malé Hradisko, Bez. Prostějov), Přehled výzkumů 1990, (1993), 82–83.
- Čižmář, M. – Horálková, P.: Erforschung des keltischen Oppidums Staré Hradisko im Jahre 1991 (Gemeinde Malé Hradisko, Bez. Prostějov), Přehled výzkumů 1991, (1993), 60.
- Čižmář, M. – Horálková, P.: Grabungsergebnisse des J. 1992 im keltischen Oppidum Staré Hradisko (Gemeinde Malé Hradisko, Bez. Prostějov), Přehled výzkumů 1992, (1996), 56–57.
- Čižmář, M.: Malé Hradisko (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 1993–1994, (1997), 155.
- Meduna, J.: Wiederaufnahme der Grabungsarbeiten auf dem keltischen Oppidum Staré Hradisko, Přehled výzkumů 1964, (1965), 47–50.
- Meduna, J.: Výzkum keltského oppida Starého Hradiska v roce 1965, Přehled výzkumů 1965, (1966), 46–50.
- Meduna, J.: Výzkum keltského oppida Starého Hradiska v roce 1966, okr. Prostějov, Přehled výzkumů 1966, (1967), 36–38.
- Meduna, J.: Grabung des keltischen Oppidum Staré Hradisko im Jahre 1972, Gemeinde Malé Hradisko (Bez. Prostějov), Přehled výzkumů 1972, (1973), 39–40.
- Meduna, J.: Grabung des keltischen Oppidums Staré Hradisko im Jahre 1973, (Bez. Prostějov), Přehled výzkumů 1973, (1974), 39–40.
- Meduna, J.: Das keltische Oppidum Staré Hradisko in Mähren, Germania 48, 1970, 34–59.

Řemeslná výroba

- Čižmář, M.: Ökonomische Struktur des Oppidums Staré Hradisko. In: Dobiati, C. – Sievers, S. – Stöllner, Th. (Hrsg), Dürrenberg und Manching, Wirtschaftsarchäologie im ostkeltischen Raum. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte. Frankfurt/Main 2002, 297–313.

Skutil, J.: Poznámky k některým průmyslům a řemeslům Starého Hradiska, Ročenka národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané XV, 1938, 55–86.

Keramika

Čížmář, M.: Značky na dnech laténské keramiky na Moravě II, Časopis moravského muzea LXXX, 1999, 109–120.

Čížmář, M. – Meduna, J.: Bodenzeichen auf latènezeitlicher Keramik in Mähren, Památky archeologické LXXVI, 1985, 78–100.

Skutil, J.: Mährische Scherbentonscheibchen und ihre Bedeutung, Sudeta N. F. 1, 1939/40, 71–80.

Valentová, J.: Motivy výzdoby pozdně laténské malované keramiky na Moravě, Archeologické rozhledy XXVII, 1975, 36–44.

Mincovnictví a nálezy mincí

Čížmář, M.: K mincovnictví na keltském oppidu Staré Hradisko, Archeologické rozhledy XLVII, 1995, 614–618.

Čížmář, M.: Mähren. Goldmünzen. In: Prähistorisches Gold im bayerisch – böhmischen Raum, Památky archeologické – Supplementum 7, 1997, 227–228, 299–302.

Kolníková, E.: Keltské mince v peňažných dejinách Moravy. In: Peníze v proměnách času. Ostrava 1998, 21–33.

Nemeškalová, Z.: Keltské mince ze Starého Hradiska, Památky archeologické, XCIII, 2002, v tisku.

Paulsen, R.: Die Münzprägungen der Boier. Wien – Leipzig 1933.

Radoměský, P.: Nálezy keltských mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. Praha 1955, 80–81.

Skutil, J.: Catalaunská mince ze Starého Hradiska na Moravě, Numismatické listy V, 1950, 18–19.

Nálezy jantaru a jeho zpracování

Čížmář, M.: Zum Vorkommen von Bernstein in der Latène- und Römerzeit in Mähren, Časopis moravského muzea, Supplementum LXXXII, 1997, 35–44.

Čížmářová, J.: Bernstein auf dem keltischen Oppidum Staré Hradisko in Mähren, Archeološki vestnik 47, 1996, 173–182.

Nálezy skleněných náramků

Haevernick, Th. E.: Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland. Bonn 1960.

Skutil, J.: Skleněné náramky ze Starého Hradiska, Ročenka národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané XVI, 1939, 110–119.

Venclová, N.: Prehistoric glass in Bohemia. Praha 1990.

Kamenictví

Čižmář, M. – Leichmann, J.: Laténské žernovy ze Starého Hradiska, Památky archeologické, XCIII, 2002, v tisku.

Leichmann, J.: Brousky z keltského oppida Staré Hradisko u Prostějova, Časopis moravského muzea LXXIX, 1994, 101–109.

Římské importy

Čižmářová, J.: Bronzegefäße aus der Spätlatènezeit in Mähren. In: Kontakte längs der Bernsteinstraße (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten) in der Zeit um Christi Geburt. Kraków, 1996, 117–125.

Meduna, J.: Římské importy z keltského oppida Starého Hradiska. In: Římské importy. Referáty přednesené na semináři, konaném u příležitosti výstavy Římské nálezy v Čechách. Praha 1974, 29–36.

Skutil, J.: Nálezy kovových zrcadel z galského oppida Starého Hradiska, Ročenka národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané XVII, 1940, 11–16.

Svobodová, H.: Bronzové nádoby z keltských oppid v Čechách a na Moravě, Archeologické rozhledy XXXV, 1983, 656–677.

Svobodová, H.: Antické importy z keltských oppid v Čechách a na Moravě, Archeologické rozhledy XXXVII, 1985, 653–668.

Dálkový obchod

Božič, D.: Slovenija in srednja Evropa v poznolatskem obdobju, Arheološki vestnik 44, 1993, 137–152.

Čižmář, M.: Funde von Siegelkapseln aus den keltischen Oppida Stradonice (Böhmen) und Staré Hradisko (Mähren), Germania 68, 1990, 597–600.

Čižmář, M.: Laténský depot ze Ptení. K otázce kontaktu Moravy s jižním prostředím, Památky archeologické, XCIII, 2002, v tisku.

Meduna, J.: Laténský depot ze Ptení (o. Prostějov), Sborník Československé společnosti archeologické při ČSAV 4, 1970–71, 47–59.

Doklady duchovního života

Čižmář, M.: Ritzzeichnungen auf Keramik vom keltischen Oppidum Staré Hradisko, Germania 70, 1992, 427–429.

Čižmář, M.: Nálezy lidských kostí na moravských sídlištích doby laténské, Památky archeologické – Supplementum 13, 2000, 81–91.

Meduna, J.: Ein mit Kranichzeichnung verziertes Gefäß aus dem keltischen Oppidum Staré Hradisko, Archeologické rozhledy XXXII, 1980, 636–641.

Katalogy nálezů

Meduna, J.: Staré Hradisko. Katalog nálezů uložených v muzeu města Boskovic. FAM II. Brno 1961.

Meduna, J.: Staré Hradisko II. Katalog der Funde aus den Museen in Brno (Brünn), Praha (Prag), Olomouc, Plumlov und Prostějov. FAM V. Brno 1970.

The Celtic Oppidum Staré Hradisko

The Celtic Oppidum at Staré Hradisko (parish Malé Hradisko, district Prostějov) is located on the eastern edge of the Dražanská vysočina highland in the immediate vicinity of the fertile lowland of Haná, which is part of the ancient settled area that has been continuously occupied since the Neolithic. From the highest point of the site, in 540 m above sea level, it is possible to see the whole region of Haná and the area of the middle Morava River including the second Moravian Oppidum of Hostýn. The Oppidum's outer fortification is 2800 m long and it is enclosing the total area of 37 ha, which is divided into three parts: the central part (22,5 hectare), western part (13,5 hectare) and a small eastern outer advanced area (1 hectare). One of the gates is located in the south-west part of the Oppidum, the second one is situated almost in the middle part of the inner fortification and the third one is near the eastern advanced area. Relatively intense occupation was recorded also outside of the enclosed area.

Due to the abundant finds of raw amber, the site was frequently mentioned in the written sources, already since the 16th Century. Probably the best known is the mention about "Hradisko, ubi myrrha effoditur" by J. Á. Comenius. Into the archaeological literature was Staré Hradisko introduced at the end of 19th Century. The first excavation was carried out by F. Lipka and K. Snětina, who correctly dated it and categorised it as an Oppidum. The first systematic excavation in 1934–37 was led by J. Böhm and J. Skutil of the State Institute of Archaeology and Moravian museum in Brno. Following excavations were then provided by the Institute of Archaeology in Brno, in 1964–66 led by J. Meduna and in 1983–93 by M. Čížmář.

The excavations of large areas within the Oppidum provided evidence of very high building density of a farmstead character. The ground plan of one of the farmsteads was completely uncovered. It was of a rectangular shape, covering 2700 m², with sides 47, 52, 49 and 40 meters, with entrances in the middle of each side. A ditch encloses this area with 5 m wide stone pavement on the outside. Sunken huts of the oblong shape were aligned inside along the ditch. It is probably that they were manufactures of some kind, containing inside various pits, fireplaces and three pottery ovens. A rock-cut cistern was also located in this part of the site. Numerous postholes and ditches suggest that there were some ground post structures that we are unfortunately unable to reconstruct.

The fortification was excavated in certain parts already in 1930s, the better understanding was, however, facilitated by the most recent research. The excavation at the western advanced area uncovered three ditches in front of the inner line of fortification. These ditches were interrupted in front of the gate. It was possible to distinguish two chronologically and morphologically different phases of the

construction of the fortification. In the later phase ends of the outer ditch were overlapping. The main stone paved road was led between these ditches in a s-shape into the inner gate. The construction of the gate it-self was excavated in a wider extend only near the outer fortification line of the western advanced area with evidence of both construction phases. The earliest rampart was built of 2 meters wide stone wall with large postholes on the outer face. On the inner side adjoined with a soil embankment. In front of this rampart was a rock-cut ditch. The stone wall of this earliest rampart was cut in the later phase and the whole area in front of it was levelled with two meters of soil and gravel backfill. This material created a platform for the construction of the later rampart, which moved about 5 meters forward. This rampart was about 8 m wide and it consists of 4 m wide wall with postholes in the front face. Behind this wall was an inner soil and gravel built embankment with a wooden grate construction. The excavation at the eastern advanced area on the other hand suggested that there was a rampart with stone wall with postholes in the outer face, which was built in a single phase.

Mainly according to the collection of over six hundred iron and bronze fibulae it is possible to establish very well the chronological position of the site, which fits with the Oppidum sites in Bohemia and Moravia. The occupation of Staré Hradisko started in the La-Tène Period C2, which is about the mid 2nd Century BC and the end of the Oppidum is possible to date into the late phase of the La-Tène D1, shortly after the mid 1st Century BC. The use of the Oppidum was therefore slightly over 100 years.

The finds offer not only a valuable source on the local material culture of the communities living on the Oppidum, but also document their contacts with other territories. Besides the common local pottery production we may find the pottery of Bohemian origin and rare but distinctive examples indicative of the Germanic connection. The imports of luxurious items, namely represented by fragments of Italian bronze and glass vessels and rarely also of wine amphorae are evidence of the contacts to the developed southern world of northern Italy. Finds of raw amber indicate the communication with the Baltic coast.

Excavations provided numerous finds documenting the economic background of the population living on the Oppidum. It seems obvious that the agricultural background for the food production of people of the Oppidum was based in the fertile areas of Haná. The palaeoenvironmental reconstruction of the findings from the excavations offers relatively good knowledge on the composition of the domestic and rarely wild animal species and different kinds of used cultural plants.

The industrial production on the Oppidum is also well documented. Mainly for local consumption was probably operating the production of pottery. Highly developed was also the production of textiles, leatherworking and woodworking. The main focal point were, however, specialised technologies, products of which were further distributed over a large area. Definitely the most important technolo-

gy was iron working (blacksmith). Also the casting of bronze artefacts is well documented, including the production of golden and silver coins. Clay board shaped moulds were used for the casting of coin blanks. These coin moulds were found on several locations on the Oppidum it-self, as well as, in the western settled unfortified area outside. Thanks the flotation of fills from sunken features very small amber beads of different shapes and small remains as the working waste were found as the evidence of their local production. There are also certain finds suggesting the possibility of local production of glass artefacts.

The current results of the archaeological research provide a relatively sufficient material for the reconstruction of the character of habitation on the Oppidum. It represents the settlement of an urban character with the inner area with urbanistic planning into relatively independent individual farmsteads. The economic activity of its inhabitants was focused mainly on the specialised production, namely iron working, in which the Staré Hradisko played undoubtedly a central role for most regions of Moravia. The finds also strongly support the assumption that the Oppidum played an important role in the long distance trade. It controlled an important north-south route between the Baltic coast and northern Italy and the south-eastern end of the connection between Haná, Little Haná and Bohemia.

Obsah

1. Úvod	3
2. Popis lokality	5
3. Historie výzkumů	7
4. Podoba sídlištní zástavby	15
5. Podoba opevnění	20
Západní vnější opevnění	20
Vnitřní opevnění	22
Opevnění východního předhradí	22
Terasy na severním a jižním obvodu	23
Brány	23
6. Život obyvatel oppida	25
7. Zemědělství	29
Rostlinná výroba	29
Živočišná výroba	31
Lov a sběr	31
8. Řemeslná výroba	33
Železářství	33
Kovolictví	34
Výroba jantarových korálů	38
Hrnčířství	38
Kamenická výroba	40
Ostatní řemeslné činnosti	41
9. Obchod	44
10. Náboženství	50
11. Etnická příslušnost obyvatel oppida, otázky jeho jména, počtu obyvatel i jeho zázemí	53
12. Počátek a konec oppida, jeho význam a postavení	57
Tématicky seřazená literatura	61
The Celtic Oppidum Staré Hradisko	65

Archeologické památky střední Moravy

Keltské oppidum Staré Hradisko

Svazek 4

Doc. PhDr. Miloš Čížmář, CSc.

Vydalo Vlastivědné muzeum v Olomouci

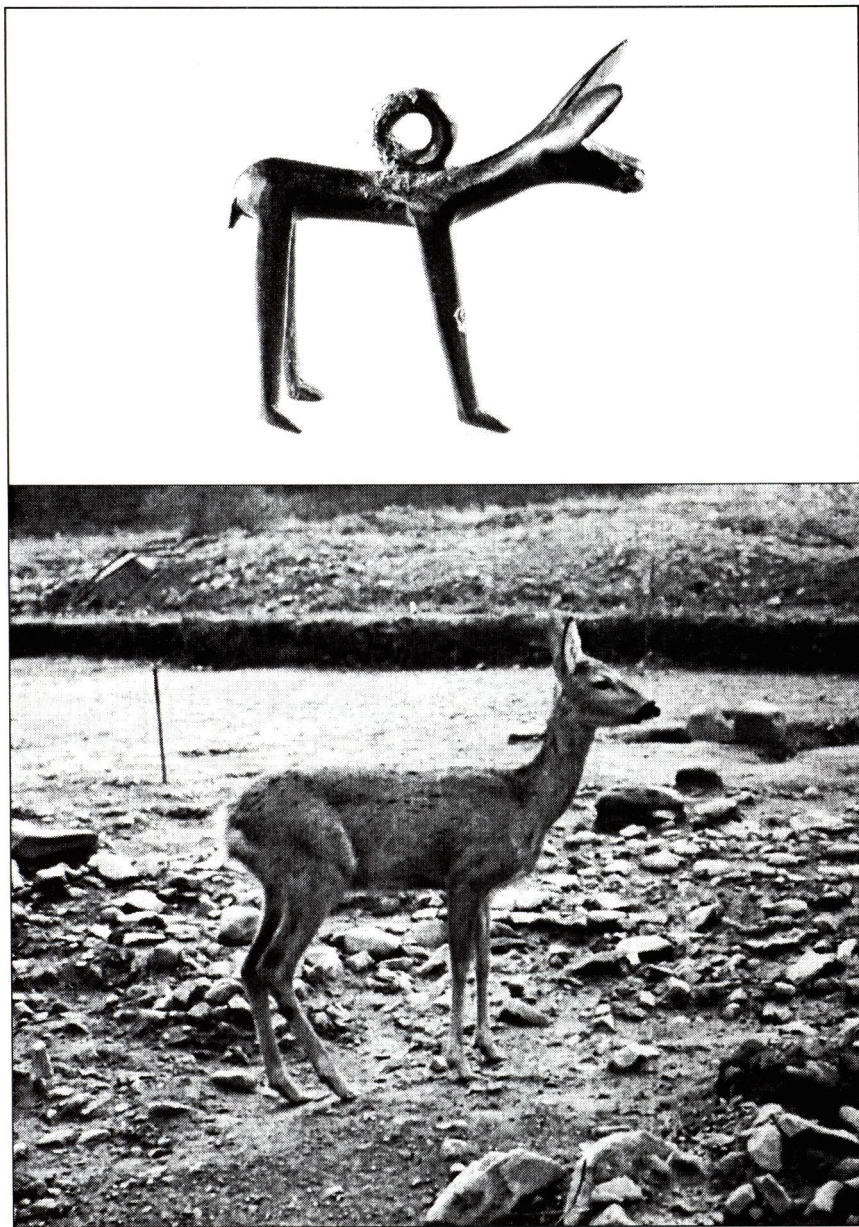
Zodpovědný redaktor PhDr. Jaroslav Peška

Náklad 300 ks

Tisk Jaromír Šrámek, Tiskárna Gloria, Rosice u Brna

ISBN 80-85037-32-7

Návštěva srnečky na výzkumu Starého Hradiska v roce 1966 a podoba její o více než 2000 let starší předchůdkyně ztvárněná v drobné bronzové plastice.

